

JAČANJE RURALNOG SOCIJALNOG KAPITALA I MREŽA

Mišljenja izneta u ovoj publikaciji predstavljaju mišljenja autora i ne moraju neophodno predstavljati i mišljenja Ujedinjenih nacija, uključujući i Program Ujedinjenih nacija za razvoj, ili država članica.

JACANJE RURALNOG SOCIJALNOG KAPITALA I MREŽA

Decembar, 2009.

Spisak skraćenica

APDRP	Agencija za plaćanje u ruralnom razvoju i ribarstvu (Agentia de Plati pentru Dezvoltare Rurala si Pescuit), Vlada Rumunije
CBC	Prekogranična saradnja (Cros Border Cooperation)
DARD	Uprava za ruralni razvoj i poljoprivredu (Directoraters for Rural Development and Agriculture), Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Vlada Rumunije
EAR	Evropska agencija za rekonstrukciju
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
BJR	Bivša Jugoslovenska Republika
ICDT	Međunarodni centar za demokratsku tranziciju (International Centre for Democratic Transition)
IPARD	Instrumenti za pretpristupnu pomoć za ruralni razvoj (Instruments for Pre-Accession Assistance for Rural Development)
LAG	Lokalna akciona grupa
LAP	Lokalni akcioni plan
LEADER	Veze između ruralne ekonomije i razvojnih akcija (Liaison Entre Action de Développement de l'Économie Rurale)
MPŠRR	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i regionalnog razvoja (Rumunija)
MPŠV	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (Srbija)
MFA	Ministarstvo inostranih poslova (Ministry of Foreign Affairs), Rumunija
NVO	Nevladina organizacija
NMRR	Nacionalna mreža za ruralni razvoj
ODA	Zvanična razvojna pomoć (Official Development Assistance), Rumunija
PACT	Partnerstvo za akciju i promenu u zajednici (Partnership for Community Action and Transformation), rumunska NVO
UPC	Upravljanje projektnim ciklusom
RBEC	Regionalna kancelarija UNDP-a za Evropu i Zajednicu Nezavisnih Država (UNDP's Regional Bureau for Europe and CIS Countries)
RR	Ruralni razvoj
RSD	Dinar Republike Srbije
SAPARD	Specijalni pristupni program EU za poljoprivredu i ruralni razvoj (Special Accession Program for Agriculture and Rural Development)
JIE	Jugoistočna Evropa
MSP	Mala i srednja preduzeća
SWG RRD	Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj (Standing Working Group on Regional Rural Development)
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj (United Nations Development Program)
USAID	Agencija Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj (United States Agency for International Development)

Sadržaj

Predgovor	6
Rezime	15
Kontekst	19
2.1 Ruralna privreda Srbije	20
2.2 Položaj žena u ruralnoj Srbiji	23
2.3 Zvanična razvojna pomoć Vlade Rumunije	25
3. Opis projektnog pristupa i aktivnosti	26
4. Rezultati projekta	33
4.1 Preporuke za dalji razvoj LEADER-a i LAG-ova u Srbiji	34
4.2 Preporuke za jačanje Nacionalne mreže za ruralni razvoj	40
4.3 Konferencija „Razvoj sela kroz formiranje lokalnih akcionih grupa“	44
4.4 Podrška osnivanju Nacionalne nezavisne ekspertske grupe za ruralni razvoj	46
4.5 Studijska poseta delegacije Srbije Rumuniji	49
4.6 Trening za trenere za LEADER pristup i lokalno planiranje	53
4.7 Ekspertska obuka u oblasti finansijskog upravljanja	57
4.8 Ekspertska obuka o upravljanju projektnim ciklusom	58
4.9 Podrška lokalnim projektima putem malih grantova	59

PREDGOVOR

Dragi čitaоче,

Radeći na poboljšanju regionalne saradnje i integracije, u svojim naporima da obezbedi najviše moguće standarde ljudskog razvoja u realizaciji ciljeva, Srbija nastavlja da prima nepokolebljivu podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP). UNDP je pouzdan partner u jačanju održivih kapaciteta za podsticanje najpovoljnijeg okruženje za sve građane Srbije, bez obzira na rod, etničku pripadnost ili veru.

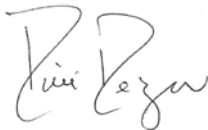
Mada se kvalitet života u Srbiji poboljšava, postoje izražene regionalne i ruralno-urbane nejednakosti, kako u ekonomskom razvoju tako i u raspoloživosti usluga. Dok je stopa siromaštva pre ekonomske krize opadala, najnoviji podaci ukazuju na to da zemlja trenutno nazaduje a broj siromašnih raste, posebno u ruralnim područjima u kojima oni predstavljaju 48% stanovništva. Potrebno je sprovesti ciljane mere kako bi se popunio ekonomski jaz između ruralnog i urbanog stanovništva, uključujući i temeljnu diverzifikaciju ruralne privrede na način koji bi bio održiv i iz ekonomske i iz perspektive životne sredine. Ruralna Srbija poseduje ogroman razvojni potencijal, koji bi trebalo definisati.

Stoga sa velikim zadovoljstvom predstavljam ovu publikaciju kao sredstvo koje će istaći nedavna dostignuća na poboljšanju konkurentnosti ruralnih zajednica Srbije. Projekat „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža” predstavlja pionirski poduhvat koji promovise ruralnu razvojnu politiku i metodologiju EU u Srbiji. Na ovom zadatku iskustvo i ekspertiza Rumunije, kao nove

članice EU, bilo je dragoceno, i projekat je svakako imao koristi od razmene informacija između dveju zemalja. Osim toga, projekat je osvetlio lekcije naučene od Bugarske, Mađarske, Poljske i Slovenije, čiji su eksperti i konkretni projektni primeri pomogli u ilustrivanju izazova procesa pristupanja.

Koncept ruralnog razvoja trebalo bi da se zasniva na jačim osnovama od poboljšanja tržišne orijentacije i konkurentnosti. Lokalna saradnja i partnerstvo veoma su značajni za podsticanje dobro ciljanih projektnih inicijativa i osećanje vlasništva. Ovo, u biti, predstavlja razvoj kapaciteta jačanjem socijalnog kapitala. Izveštaj koji sledi pruža pregled projektnih aktivnosti, preporuke za buduće akcije i opis uspešnih lokalnih inicijativa.

Na kraju, želela bih da iskoristim ovu priliku da se zahvalim našim partnerima – Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije, Pokrajinskom sekretarijatu za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo Autonomne Pokrajine Vojvodine, i Ministarstvu inostranih poslova Rumunije – na podršci i saradnji. Njihov entuzijazam, energija i resursi pokazali su tokom trajanja projekta njihovu posvećenost uspešnoj budućnosti Zapadnog Balkana.

*Rini Reza,
vršiteljka dužnosti stalnog predstavnika,
Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Srbija*

Dragi čitaocē,

U svojoj borbi za domaće i inostrano tržište, naša ruralna privreda suočava se u podjednako meri i sa prilikama i sa izazovima. Trenutno su socio-ekonomske razlike između ruralnih područja EU i Srbije velike, i uklanjanje nejednakosti unutar naših granica predstavlja presudan korak ka poboljšanju konkurentnosti Srbije – kako u regionu, tako i u Evropi.

Ruralno stanovništvo u velikoj meri zavisi od poljoprivrednog sektora, koji zauzima preko 12% spoljne trgovine Srbije. Pošto Srbija nastavlja svoj put ka obezbeđivanju uspešne budućnosti svojim građanima, pojačala je napore u oblasti rastućih regionalnih i urbano-ruralnih nejednakosti u ekonomskom rastu. Kako bi se u ovom sektoru održao korak sa standardima EU, mere za podršku ruralnoj privredi mogle bi da smanje siromaštvo i podignu kvalitet života ruralnog stanovništva Srbije.

Ovo predstavlja cilj izveštaja projekta „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža“, kojim pruža značajni uvid u dostignuća tekućih napora u oblasti ruralnog razvoja, nudeći pri tome preporuke za dalju akciju. Oslanjajući se na uspeh Nacionalne mreže za ruralni razvoj, ovaj projekat nastavlja da podstiče saradnju aktera na lokalnom i nacionalnom nivou, uključujući i razvoj zajedničkih projekata. Opštinama se daju potrebna oruđa da se zajednički bave razvojnim potrebama, što predstavlja bitan preduslov za održivi rast i razvoj.

Na kraju, želeo bih da istaknem i pozitivne implikacije koje ovakvi projekti imaju na regionalnu saradnju. Srbija ne samo da sa Rumunijom deli najdužu granicu, već deli i ciljeve za poboljšanje kvaliteta života svih građana i zalaganje za održivi razvoj celog regiona.

Nadam se da će projekti prekogranične saradnje i ubuduće nailaziti na sličan uspeh i da će nastaviti da razvijaju jednu raznovrsniju, ravnopravnu i napredniju ruralnu zajednicu.

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, overlapping loops and lines, likely representing the name Saša Dragin.

*Saša Dragin,
ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede,
Vlada Republike Srbije*

Dragi čitaоче,

Kao što je jednom rekao Eli Vizel, dobitnik Nobelove nagrade za mir rumunskog porekla, „*Ne preneti iskustvo znači izdati ga*“. Ovaj način razmišljanja primenjen je u odluci Rumunije da svoje iskustvo podeli sa susednim zemljama i pruži im razvojnu pomoć.

Godine 2007. Rumunija je pokrenula sopstvenu politiku razvojne saradnje, koja je bila u skladu sa njenom povećanom uočljivošću na međunarodnoj sceni kao nove članice EU. Pošto sada zauzima veću ulogu kao država donator, Rumunija se pridružuje međunarodnim naporima na rešavanju problema kao što su siromaštvo, jačanje uprave i decentralizacija, kao i klimatske promene. Rumunska Zvanična razvojna pomoć usmerena je pre svega na Moldaviju, Gruziju i Srbiju, kao prioritetne države, u cilju jačanja regionalne saradnje i razvijanja kapaciteta ovih država kako proces integracije bude napredovao.

Imajući ovo na umu, odluka Vlade Rumunije da podrži projekat „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža“ pokazuje jasnu posvećenost razmeni iskustava i podsticanju regionalne saradnje. Inspiracija za ovaj projekat proističe iz angažovanja Rumunije u pristupnom procesu EU i izazovima sa kojima se sretala tokom implementacije politika ruralnog razvoja.

Ruralno-urbane nejednakosti u Srbiji liče na one sa kojima se suočavalo ruralno stanovništvo Rumunije. U skladu sa Nacionalnom strategijom razvojne saradnje, cilj Ministarstva spoljnih poslova predstavlja povećanje broja različitih

strategija i inicijativa u oblasti ruralnog razvoja. Kako budete revidirali ovu publikaciju, biće evidentno da smo zajedničkim naporima znatno doprineli informisanju i inspirisanju ruralnih grupa na aktivnu ulogu u sopstvenoj zajednici.

Ako projektne aktivnosti i dostignuća opisani u ovom izveštaju predstavljaju bilo kakav indikator budućeg uspeha, dalji zajednički naponi svakako će koristiti građanima Srbije, kao i celog regiona. S radošću očekujemo da u budućnosti nastavimo razmenu iskustava i saradnju.

*Mihaela Rutjens,
rukovodilac Odeljenja za razvojnu pomoć,
Ministarstvo spoljnih poslova, Vlada Rumunije*

Poštovani čitaоче,

Period tranzicije i evropskih integracija, naročito u ekonomski siromašnijim sredinama, postepeno je doneo socio-ekonomsko urušavanje. Razlozi za taj trend proizilaze iz činjenice da se seosko stanovništvo uglavnom bavi poljoprivredom, slabo je iskorišćen lokalni potencijal, čest je odliv stanovništva u gradove, a problem predstavljaju i prosečna starost domaćinstava, kao i zastarela infrastruktura i dr.

Programom ruralnog razvoja Autonomne Pokrajine Vojvodine pruža se podrška na više polja delovanja, kojom se daje doprinos aktiviranju lokalnih potencijala, smanjenju odliva seoskog stanovništva u gradove i ekonomskoj diverzifikaciji. Unapređenje ruralnog razvoja Autonomne Pokrajine Vojvodine trebalo bi da bude kontinuiran proces koji je EU podržala kao svoj koncept i za koji se aktivno zalaže i Pokrajinski sekretarijat za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo.

Pokrajinski sekretarijat za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo je, u svojstvu inicijatora pilot projekta formiranja lokalnih akcionih grupa u pet opština Autonomne Pokrajine Vojvodine, podržao projekat „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža“, pri čemu smo uvideli da će se uz pomoć stručnjaka iz oblasti ruralnog razvoja i saradnjom svih učesnika ovog projekta – stvoriti preduslovi za razvoj i uspostaviti regionalna mreža kontakata, esencijalna za sve oblike prekogranične saradnje.

Meni lično veoma je drago, pre svega kao pokrajinskom sekretaru zaduženom za oblast poljoprivrede, te kao predsedniku Nacionalnog saveta Rumuna, što je ovaj projekat uspešno priveden kraju. Uveren sam da će u budućnosti biti ostvareni slični projekti, čiji će cilj biti dalji razvoj ruralnih područja.

A handwritten signature in blue ink, consisting of the initials 'DP' followed by a long, sweeping horizontal stroke.

*Daniel Petrović,
pokrajinski sekretar za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo,
Izvršno veće Autonomne Pokrajine Vojvodine*

REZIME

Projekat „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža“ podržao je ekonomski razvoj Srbije jačanjem lokalnih partnerstava i pružajući pomoć u diverzifikaciji lokalne razvojne strategije. Finansiran od strane Vlade Rumunije, projekat su tokom 2008–2009. realizovali Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) i UNDP Srbija.

Ovaj projekat predstavlja nastavak dosadašnjih aktivnosti u oblasti ruralnog razvoja. Voždanski Sekretarijat za poljoprivredu podržava razvoj lokalnih akcionih grupa i izradu lokalnih razvojnih strategija u sedam opština. Osim toga, kako bi promovisao ruralni razvoj, MPŠV je podržao i formiranje Mreže za ruralni razvoj koja pokriva 140 opština u Srbiji. Projekat „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža“ koristio je ove resurse i dalje razvijao kapacitete opština Alibunar, Žitište, Mali Idoš, Čoka i Irig.

U nastojanjima da postane konkurentna na domaćem i inostranom tržištu, ruralna ekonomija Srbije suočava se sa rastućim brojem kako izazova, tako i prilika. Konkurentna ruralna ekonomija zahteva ravnotežu između poljoprivredne proizvodnje, različitih ekonomskih aktivnosti, zaštite životne sredine i društvenog razvoja. U prošlosti, ruralni razvoj bio je fokusiran na poboljšanje poljoprivrednih performansi, povećanje konkurentnosti, konsolidovanje zemljišta i poboljšanje tržišne orijentacije. Novije mere politike ruralnog razvoja fokusiraju se na integraciju principa zaštite životne sredine u poljoprivrednu proizvodnju i održivo korišćenje resursa. Mere podrške diverzifikaciji ruralne ekonomije na društveno, ekonomski i po životnu sredinu održiv način – potrebne su ruralnoj Srbiji kako bi se poboljšao kvalitet života, smanjilo siromaštvo i sprovedila borba kako protiv društvene degradacije, tako i protiv degradacije životne sredine i prirodnih resursa.

Lokalna uprava i partnerstva predstavljaju ključne faktore za uspešno definisanje i sprovođenje razvojnih strategija, posebno onih koje se tiču kvaliteta

života u ruralnim zajednicama i socio-ekonomske stabilnosti malih ruralnih domaćinstava. Angažovanje aktera na lokalnom nivou uključuje stanovništvo uopšte, organizacije civilnog društva, kao i predstavnike javnog i privatnog sektora. Zato se primenjuje LEADER pristup koji podstiče saradnju među lokalnim akterima, što podrazumeva visokoindividualizovane projekte osmišljene i realizovane u lokalnim partnerstvima za zadovoljenje specifičnih potreba zajednice. Osim toga, pokretanjem lokalnih akcionih grupa (LAG-ova) u ciljanim opštinama, pojedinačni napori konsoliduju se ka zajedničkim ciljevima, primenom pristupa odozdo-nagore, za održivi ruralni razvoj.

U Novom Sadu je 12. novembra 2008. godine održana uvodna konferencija „Razvoj sela kroz formiranje lokalnih akcionih grupa“. Na ovoj manifestaciji okupilo se preko 100 zainteresovanih aktera i lokalnih predstavnika iz Autonomne Pokrajine Vojvodine. Svrha konferencije bila je edukacija učesnika o iskustvima novih država članica EU (Bugarska, Mađarska, Poljska, Rumunija i Slovenija) u formiranju lokalnih akcionih grupa. Problemi sa kojima su se suočile nove članice EU doveli su do teškoća u apsorpciji fondova, na taj način kočeći napore održivog razvoja. Ključno je da kreatori politike u Srbiji iz ovog iskustva izvuku pouke i pojačaju međusektorsku saradnju.

Konferenciju je pratila obuka o procenjivanju potreba, koja je pokazala zainteresovanost polaznika da od novih članica EU uče na primerima dobre prakse, pored interesovanja za teme kao što su upravljanje projektima i druge ključne teme. Osim toga, projekat je podržao i „treening za trenere“, što je povećalo broj osoba koje u lokalnim zajednicama mogu da pruže informacije o LEADER pristupu, lokalnom planiranju i lokalnim akcionim grupama.

Treninzi su, uopšte uzev, bili usmereni na stvarnu izradu i implementaciju projekata. Vežbe su bile osmišljene kao praktično iskustvo, a pet LAG-ova proizvelo je projekte u skladu sa LEADER smernicama. Najbolji predlozi projekata dobili su osnovnu finansijsku podršku. Na primer, u Alibunaru je ovaj mali grant upotrebljen za organizovanje „Sajma meda, bilja i voća“ (www.leader.org.rs/), kao deo promocije komercijalnih razvojnih mogućnosti u Deliblatskoj peščari. Slično tome, u Irigu je mali grant upotrebljen za izradu suvenira i obuku lokalnih žena za njihovu proizvodnju. Obzbeđenjem veza sa privatnim sektorom, a posebno sa potencijalima rural-

nog turizma, ovi primeri predstavljaju praktičan pristup koji ne samo da je podstakao lokalna partnerstva, već i regionalnu saradnju.

Kao pionirska inicijativa, projekat „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža” iznedrio je obećavajuće rezultate za ruralni razvoj i podstakao lokalne zajednice da učestvuju u rešavanju specifičnih problema sa kojima se suočavaju. Međutim, napredak se nalazi u početnoj fazi i potrebno je ulaganje stalnih napora i rada na jačanju partnerstava između zainteresovanih aktera javnog i privatnog sektora, i civilnog društva.

KONTEKST

2.1. Ruralna privreda Srbije

Poljoprivreda je primarno zanimanje velikog dela stanovništva Srbije. Jedva malo manje od polovine stanovništva živi u ruralnim područjima. Poljoprivreda predstavlja važan faktor srpske privrede, kao i trgovinske razmene (trgovina poljoprivrednim proizvodima čini oko 12% ukupne spoljne trgovine Srbije). Ove činjenice daju poljoprivredi poseban položaj u privrednom, društvenom i ekološkom sistemu zemlje.

Osnovne karakteristike urbane/ruralne Srbije

BDP za 2004. ¹	Srbija	Urbano, ukupno	Ruralno, ukupno
BDP (mil. EUR)	14.101	8.334	5.768
% Primarni sektor u domaćem proizvodu	19,33	10,23	32,48
% Sekundarni sektor	39,48	38,34	41,12
% Tercijarni sektor	40,79	50,99	26,06
% Javni sektor	0,40	0,44	0,34
% Poljoprivreda, lov, šumarstvo, vodoprivreda	16,33	7,01	29,81
BDP po glavi stanovnika, Srbija = 100%	100,00	132,82	73,60

U nastojanjima da postane konkurentna na domaćem i inostranom tržištu, ruralna ekonomija Srbije suočava se sa rastućim brojem kako izazova, tako i prilika. Konkurentna ruralna ekonomija zahteva ravnotežu između poljoprivredne proizvodnje, različitih ekonomskih aktivnosti, zaštite životne sredine i društvenog razvoja. U prošlosti, ruralni razvoj bio je fokusiran na poboljšanje

¹ Svežiji podaci nisu dostupni. Bogdanov N. (2007), „Regionalne dimenzije ruralne Srbije“, nacrt za Baseline Analysis Report for Rural Development Programming, EU projekat „Podrška programiranju i sistemu plaćanja ruralnog razvoja“, Beograd, Srbija.

poljoprivrednih performansi, povećanje konkurentnosti, konsolidovanje zemljišta i poboljšanje tržišne orijentacije. Novije mere politike ruralnog razvoja fokusiraju se na integraciju principa zaštite životne sredine u poljoprivrednu proizvodnju i održivo korišćenje resursa. Mere podrške diverzifikaciji ruralne ekonomije na društveno, ekonomski i po životnu sredinu održiv način, potrebne su ruralnoj Srbiji kako bi se poboljšao kvalitet života, smanjilo siromaštvo i sprovela borba kako protiv društvene degradacije, tako i protiv degradacije životne sredine i prirodnih resursa.

Uprkos ekonomskom rastu u poslednjih osam godina, regionalne i ruralno-urbane nejednakosti i društvena isključenost ranjivih grupa i dalje u Srbiji predstavljaju izvor zabrinutosti. Iako se stopa siromaštva sa 14% spustila na 6,6%, usled posledica ekonomske krize podaci trenutno pokazuju porast na 9,2%. Može se pretpostaviti da su se poslednje godine ruralno-urbane nejednakosti samo pogoršale. Pošto ruralne oblasti predstavljaju 85% teritorije Srbije, 55% njenog stanovništva i 41% BDP-a, ovaj problem je od izuzetnog značaja za zemlju. Otprilike oko 75% ruralnog stanovništva uključeno je u naturalnu poljoprivrednu proizvodnju (75%), a procenjeno je da svega oko 20% proizvodi za tržište. Ovi statistički podaci ukazuju na to da, dok je srpska privreda veoma zavisna od poljoprivrede i ruralnog sektora, veliki broj grana ruralne ekonomije ostaje nedovoljno razvijen. Dok zvanična nezaposlenost širom Srbije iznosi 18%, u velikom broju ruralnih regiona približava se cifri od 25%. BDP po stanovniku većine ruralnih regiona širom Srbije iznosi 70%–85% od proseka za Srbiju. Zbog ovakve situacije, ruralni razvoj bio je prioritet Vlade i međunarodnih donatora u Srbiji.

Glavne razlike u socio-ekonomskoj situaciji između ruralnih područja u Srbiji i u EU prikazane su u tabeli. Možemo videti da ruralna područja u Srbiji zaoštaju u razvoju, ali poseduju znatni razvojni potencijal.

Osnovne karakteristike ruralnih područja u EU i Srbiji²

Osnovne karakteristike	Zemlje EU	Srbija
Socio-ekonomska struktura	<ul style="list-style-type: none"> 18% ukupne populacije živi u pretežno ruralnim područjima 8% ekonomski aktivnog stanovništva zaposleno je u poljoprivredi 20% aktivne ruralne populacije radi u poljoprivredi 	<ul style="list-style-type: none"> Oko 55% stanovništva Srbije živi u ruralnim područjima Oko 33% zaposlenih radi u primarnom sektoru 75–80% aktivnog ruralnog stanovništva se na neki način bavi poljoprivredom
Stanje poljoprivrede	<ul style="list-style-type: none"> Visoka produktivnost Dobro opremljene farme, prosečne veličine 20 ha Podrška poljoprivredi od šezdesetih godina 	<ul style="list-style-type: none"> Niska produktivnost, mala gazdinstva (3,5 ha) loše opremljena mehanizacijom, niska upotreba inputa Slaba i neizvesna podrška Vlade
Ruralna infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> Dobro razvijena 	<ul style="list-style-type: none"> Slaba infrastruktura (ekonomska i socijalna)
Razvojni potencijal	Zemlje EU	Srbija
Ljudski kapital	<ul style="list-style-type: none"> Visok stepen lokalnih resursa 	<ul style="list-style-type: none"> Nizak stepen lokalnih potencijala, obrazovanja i inicijative
Saradnja i udruživanje	<ul style="list-style-type: none"> Uspostavljanje partnerstava Projektne mreže 	<ul style="list-style-type: none"> Nerazvijena partnerstva, samo individualni projekti Spori napredak u osnivanju udruženja i grupa proizvođača
Lokalna zajednica	<ul style="list-style-type: none"> Razvijene profitne organizacije i lokalne akcione grupe Inovativni i efikasni lokalni preduzetnici 	<ul style="list-style-type: none"> Mali uticaj i moć lokalne zajednice i neformalnih grupa Neefikasan proces odlučivanja (odozgo-nadole), slaba preduzetnička sposobnost
Program i finansijska podrška	Zemlje EU	Srbija
Fondovi, izvori finansijskih sredstava	<ul style="list-style-type: none"> Strukturalni fondovi i LEADER I, II, LEADER + Nacionalni programi 	<ul style="list-style-type: none"> Donacije, pilot projekti Mala sredstva iz opštinskih budžeta (uglavnom za komunalnu infrastrukturu)

² Bogdanov, Natalija (2007), *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija*, str. 63-64.

Akteri	<ul style="list-style-type: none"> · Vladine institucije · Nauka/istraživači · Snažni nevladin sektor · Lokalne akcijske grupe 	<ul style="list-style-type: none"> · MPŠV od 2005, osnovan Sektor za razvoj sela · NVO (mali uticaj i sredstva) · Lokalni preduzetnici i donosioci odluka
Razvojni prioriteti	Zemlje EU	Srbija
Glavni ciljevi ruralnog razvoja	<ul style="list-style-type: none"> · Konkurentnost poljoprivrede · Zaštita životne sredine reformom prakse u poljoprivredi 	<ul style="list-style-type: none"> · Rast produktivnosti · Trgovina, prerada, MSP
Srednjoročni cilj	<ul style="list-style-type: none"> · Raznovrsnost privrednih aktivnosti 	<ul style="list-style-type: none"> · Razvoj infrastrukture · Institucionalno i organizaciono jačanje svih aktera
Strateške komponente i odgovarajući faktori	<ul style="list-style-type: none"> · Fokus na sposobnost lokalne zajednice kroz mobilizaciju lokalnih potencijala · Razvoj lokalnog uslužnog sektora, privatno-javnog partnerstva i mreže 	<ul style="list-style-type: none"> · Fokus na MSP i seoski turizam · Mala sredstva i slaba finansijska podrška · Nizak stepen zaposlenosti i mogućnosti za nove preduzetničke prilike · Lokalni akteri bez inicijativa

2.2. Položaj žena u ruralnoj Srbiji

U Srbiji, žene predstavljaju najveći procenat „porodičnih pomagača“, drugim rečima osoba koje su uključene u porodični biznis bez novčane naknade za obavljenu rad. Dok ova kategorija u EU nestaje (0,9% od ukupnog broja zaposlenih), na osnovu istraživanja radne snage iz 2007, porodični pomagači predstavljaju 6,7% od ukupnog broja zaposlenih u Srbiji – preko 180.000 osoba – a 74% njih su žene.³ Osim toga, velika većina pomažućih članova domaćinstva (93%) bavi se nekom aktivnošću u vezi sa poljoprivredom (istraživanje radne snage 2006).

³ Babović, Marija, Vuković, Olivera (2009), *Žene na selu kao pomažući članovi poljoprivrednog domaćinstva: položaj, uloge i socijalna prava*, UNDP, <http://www.undp.org.rs/index.cfm?event=public.publicationsDetails&revid=C6DD9061-3FF2-8C75-2CF84B8B062E458D>.

Rodna ravnopravnost: primeri dobre prakse

Kako bi se promovisale rodna ravnoteža i ravnopravna zastupljenost, trebalo bi primeniti sledeće primere dobre prakse:

- Osigurati da zapošljavanje projektnog osoblja uzme u obzir rodnu ravnopravnost kao željeni rezultat projekta;
- Vodeće ličnosti zajednice, kako žene tako i muškarce, koristiti kao uspešne primere;
- Posebno birati žene i muškarce angažovane u biznisu i poljoprivrednim aktivnostima; i
- Uključiti rodno odgovorno programiranje koje teži podjednakom uključivanju žena i muškaraca u projektne aktivnosti.

Rezolucije 62/136 i 62/206 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija posebno se bave poboljšanjem položaja žena u ruralnim područjima, i predlažu sledeće aktivnosti:

- Stvaranje podsticajnog okruženja za poboljšanje položaja žena na selu i sistematsko obraćanje pažnje na njihove potrebe, prioritete i doprinose. To uključuje njihovo puno učešće u razvoju politika i programa;
- Nastavak političkog i socio-ekonomskog osnaživanja žena na selu i podrška njihovom punom i ravnopravnom učešću u odlučivanju na svim nivoima;
- Zalaganje za učešće žena sa invaliditetom u programima i strategijama ruralnog razvoja;
- Uključivanje rodne perspektive u proces osmišljavanja razvojnih politika i rad na smanjenju neproporcionalnog broja žena na selu koje žive u siromaštvu; i
- Omogućavanje priznavanja neplaćenog rada žena; podrška plaćenom zapošljavanju žena sa sela.

2.3. Zvanična razvojna pomoć Vlade Rumunije⁴

Počev od 2007, pokretanje rumunske politike u oblasti razvojne saradnje omogućilo je diverzifikaciju diplomatskih pristupa, van klasičnih političko-vojnih akcija, u skladu sa povećanom uočljivošću Rumunije i njenim novim statusom na međunarodnoj sceni. U svom novom svojstvu donatora Zvanične razvojne pomoći (ODA), Rumunija se pridružila naporima međunarodne zajednice u rešavanju problema kao što su siromaštvo, klimatske promene, ilegalna migracija, itd. Ovo je doprinelo razvoju nacionalne ekspertize u novim specijalizovanim oblastima, kako na državnom tako i na nedržavnom nivou. Sprovođeci u praksi ciljeve Rumunije u oblasti politike razvojne saradnje, rumunsko Ministarstvo spoljnih poslova sprovelo je *Vladinu odluku 747/2007 o određenim akcijama u vezi sa finansiranjem pomoći u okviru nacionalne politike za međunarodnu razvojnu saradnju*, stvarajući na taj način institucionalnu strukturu i unutrašnji okvir za regulisanje zvanične razvojne pomoći Rumunije.

Na nacionalnom nivou, Rumunija je 2007. godine prijavila doprinos ODA od 0,07% bruto nacionalnog proizvoda (oko 80 miliona evra). Ova sredstva bila su usmerena prioritetnim državama (Moldavija, Gruzija i Srbija), strateškim interesima Rumunije (Afganistan i Irak) i nizu regionalnih projekata (u Crnomorskom basenu i na Južnom Kavkazu). Pošto Srbija spada u prioritetne zemlje za rumunsku ODA, Vlada Rumunije dala je doprinos od 592.000 USD za dva projekta – jedan o razumevanju pravde, a drugi o ruralnom razvoju. Osim toga, u periodu 2007–2009, 8. maja 2008. pokrenut je Program rumunsko-srpske prekogranične saradnje, za kojim je usledio prvi konkurs za projekte raspisan 30. aprila 2009. Okvir za prekograničnu saradnju između Rumunije i Srbije postavljen je i postao operativan kroz Evropsku prekograničnu inicijativu 2003, kao i Susedske programe 2004–2006. koji su finansirani kroz pretpristupne programe EU (PHARE) namenjene Rumuniji.

Za rumunsku ODA Srbija ostaje jedna od najznačajnijih zemalja partnera. Prilike za dalju saradnju i identifikaciju prioritetnih sektora i projekata namenjenih Srbiji, kojima će se baviti rumunska ODA, predmet su stalnog dijaloga dveju zemalja.

---

4 Ministarstvo inostranih poslova, Vlada Rumunije, *Report on Romania's Foreign Policy 2005-2008 (Izveštaj o rumunjskoj spoljnoj politici)*, str. 21, http://www.mae.ro/poze_editare/2008.11.26_RaportMAE_eng.pdf.

OPIS PROJEKTOG PRISTUPA I AKTIVNOSTI

Lokalna samouprava i partnerstva od ključnog su značaja za uspješnu primenu razvojnih strategija i drugih intervencija koje se tiču kvaliteta života u ruralnim zajednicama, i za socio-ekonomsku stabilnost malih seoskih domaćinstava. Angažovanje aktera na lokalnom nivou uključuje stanovništvo uopšte, civilno društvo, kao i predstavnike javnog i privatnog sektora. Kako bi se podstakao razvoj kapaciteta i povećao socijalni kapital i partnerstva u ruralnim područjima, mora se usvojiti pristup odozdo-nagore, koji obuhvata:

- Podizanje svesti, obuku, učešće i mobilizaciju lokalnog stanovništva na identifikaciji snaga i slabosti u ovoj oblasti (analiza);
- Učešće različitih interesnih grupa u izradi strategije lokalnog razvoja; i
- Uspostavljanje jasnih kriterijuma za odabir adekvatnih lokalnih akcija (projekata) za sprovođenje strategije.

Proces izgradnje socijalnog kapitala zavisi od raspoloživosti učešća javnog i privatnog sektora. Socijalni kapital oblikuje, kako pozitivno tako i negativno, sposobnost lokalnih institucija da podrže projekte i strategije. Drugim rečima, zajednice sa visokim stepenom socijalnog kapitala imaju jače kapacitete za planiranje i implementaciju.

Angažovanje različitih zainteresovanih aktera unutar lokalne zajednice poželjno je u početnoj fazi razvojnog procesa i tokom implementacije. Željeni ishodi postižu se korišćenjem:

LEADER pristupa:⁵ LEADER je pristup koji mobilise i omogućava razvoj na lokalnom nivou u ruralnim zajednicama, podstičući ruralne zajednice na istraživanje novih načina da postanu ili ostanu konkurentne, putem planiranja i implementacije održive strategije. On je

---

⁵ *Liaison entre actions de développement de l'économie rurale* (fran.: Veze između ruralne ekonomije i razvojnih akcija).

snažno fokusiran na jačanje lokalnih partnerstava i mreža za razmenu iskustava i primera dobre prakse. Od 2007. godine, LEADER više nije zaseban program, već bi trebalo da bude uključen u sve nacionalne i regionalne programe ruralnog razvoja u EU. Srbija će se uskoro kvalifikovati za pretpristupne fondove za podršku razvoju lokalnih partnerstava za strateško planiranje i formiranje LAG-ova, kao mehanizma ruralnog razvoja; i

Lokalnih akcionih grupa: LAG je lokalno partnerstvo koje planira i implementira lokalne akcione planove, odnosno strategije ruralnog razvoja, dodeljuje finansijska sredstva i upravlja implementacijom. LAG-ovi su značajna karakteristika LEADER-a, pošto objedinjuju ljudske i finansijske resurse, udružuju lokalne igrače kroz zajedničke inicijative, jačaju dijalog i saradnju ruralnih aktera i podstiču lokalne aktere da se prilagođavaju i unapređuju.

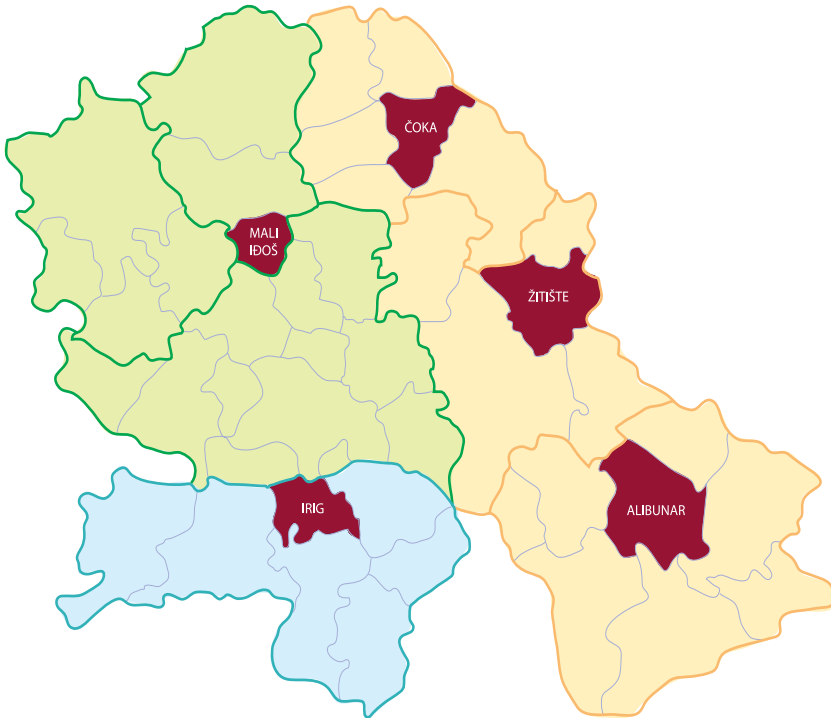
LEADER pristup i lokalne akcione grupe značajni su za poboljšanje procesa ruralnog planiranja u Srbiji kroz mere za diverzifikaciju ruralne ekonomije, jačanje socijalnog kapitala i zaštitu životne sredine. Osim toga, oni predstavljaju i osnov za buduću implementaciju Instrumenta pretpristupne pomoći za ruralni razvoj (IPARD). Treba naznačiti da LEADER fondovi predstavljaju oko 5% ukupnog IPARD finansiranja. Za Rumuniju i Bugarsku ovaj procenat bio je niži (2,5%). Međutim, pojedine države članice EU (npr. Nemačka, Irska) dopunjuju ovu svotu iz svojih nacionalnih budžeta i podigle su je na 10% i više.

Ovaj projekat povezo je postojeće potencijale pojedinačnih ruralnih opština u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini primenom metodologije LEADER pristupa. Projekat je implementiran u **pet vojvođanskih opština, i to: Alibunar, Žitište, Mali Idoš, Čoka i Irig**. Ove opštine odabrane su zbog:

- Svoje veličine, odnosno zato što su male (ispod 30.000 stanovnika);
- Multietničnosti (uključujući i broj etničkih grupa i njihov procenat u stanovništvu);
- Niskog BDP-a po stanovniku i visokog % BDP-a iz poljoprivrede, lova, šumarstva i vodoprivrede;
- Promena u stanovništvu (visok nivo depopulacije i visok nivo emigracije žena); i

- Visoke stope siromaštva, nezaposlenosti i ljudi sa završenom samo osnovnom školom ili bez formalnog obrazovanja.

AUTONOMNA POKRAJINA VOJVODINA

Za detaljne karakteristike odabranih opština, molimo pogledajte sledeću tabelu:

Ključni statistički podaci o opštinama	Mali Idoš	Žitište	Alibunar	Čoka	Irig
Geografski indikatori					
Broj naselja	3	12	10	8	12
Indikatori ljudskog razvoja					
Stanovništvo	13.494	20.399	22.954	13.832	12.329
Stanovništvo radnog uzrasta (15–64)	8.923 (66%)	13.055 (64%)	14.673 (64%)	9.087 (66%)	8.090 (66%)
Obrazovanje, >15 godina starosti					
Bez formalnog obrazovanja	24%	34%	32%	32%	28%
Osnovno obrazovanje	29%	30%	29%	28%	28%
Srednje obrazovanje	41%	31%	32%	35%	36%
Fakultet / viša škola	6%	5%	6%	5%	5%
Nepoznato	0,3%	0,4%	2%	0,3%	3%
Nezaposlenost: ukupno	26%	17%	21%	17,5%	28%
Nezaposlenost: žene	29%	17,8%	21,5%	18,5%	31,3%
Ekonomski indikatori					
BDP (RSD)	906.565	2.348.193	1.796.757	1.109.024	1.196.685
BDP po stanovniku (RSD)	67,18	115,11	78,28	80,18	97,06
BDP po stanovniku (Srbija = 100%)	48,93	83,85	57,02	58,40	70,70
Poljoprivredni indikatori					
% poljoprivrednog zemljišta u odnosu na celokupno područje opštine	93,38	90,85	85,60	91,87	74,87
Poljoprivredno zemljište, ukupno (ha)	16.746	46.272	46.309	23.087	16.058
Broj gazdinstava	1.925	4.672	3.805	2.985	1.721
Do 1 ha	803	1.488	1.020	1.091	495
Od 1 do 3 ha	637	1.118	855	1.098	479
3–10 ha	394	1.445	1.240	703	612
Preko 10 ha	91	621	690	93	135

Projektne aktivnosti promovisale su diverzifikaciju ruralne ekonomije jačanjem socijalnog kapitala i poboljšanjem kapaciteta lokalnih aktera za razvoj programa.

Projekat predstavlja nastavak prethodnih aktivnosti u oblasti ruralnog razvoja. Vojvođanski Sekretarijat za poljoprivredu finansijski je podržao razvoj lokalnih akcionih grupa i strategije lokalnog razvoja. Osim toga, MPŠV Republike Srbije podržao je i stvaranje Mreže za ruralni razvoj u 140 opština Srbije, čiji je cilj promovisanje ruralnog razvoja jačanjem postojećih partnerstava i stvaranjem novih.⁶

Projekat „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža“ doprineo je pristupu odozdo-nagore ovim naporima u cilju postizanja ukorenjenosti i održivosti promena. Obuka i podrška koju su dobili koordinatori LAG-ova, predstavnici lokalnih samouprava i Mreže za ruralni razvoj bila je usredsređena na LEADER pristup, izradu projektnih predloga, finansijsko planiranje i upravljanje projektnim ciklusom. Najznačajnije rezultate ovog projekta predstavljaju 12 novih projekata ruralnog razvoja, stvaranje novog partnerstva tipa LAG-ova i jačanje postojećeg partnerstva u ciljnim opštinama primenom LEADER pristupa. Konačno, pet zajednica dobilo je sedam malih grantova kao početnu finansijsku podršku za svoje predloge projekata. Ovi pilot projekti će poslužiti kao uspešni praktični primeri implementacije LEADER pristupa i pozitivnog uticaja formiranja LAG-ova kao strategije održivog razvoja.

Projekat je obuhvatio sledeće aktivnosti:

- Preporuke za razvoj LEADER-a i LAG-ova u Srbiji;
- Preporuke za Nacionalnu mrežu za ruralni razvoj,
- Konferenciju „Razvoj sela kroz formiranje lokalnih akcionih grupa“ održanu 12. novembra 2008. u Novom Sadu, Srbija;
- Studijsku posetu Rumuniji, 30. juna – 4. jula 2009;
- Podršku osnivanju Nacionalne nezavisne ekspertske grupe za ruralni razvoj;

---

⁶ Ministarstvo poljoprivrede, Spisak Mreže regionalnih centara za ruralni razvoj, http://www.minpolj.sr.gov.yu/index.php?option=com_content&task=view&id=218&Itemid=79&lang=lat.

- LEADER i lokalno planiranje, trening za trenere održan 6–10. aprila 2009. u Andrevlju, Srbija;
- Obuku o finansijskom planiranju, održanu 31. marta i 1. aprila u Novom Sadu, Srbija;
- Obuku o upravljanju projektnim ciklusom, održanu 6–10. aprila 2009. u Andrevlju, Srbija; i
- Lokalne projekte podržane preko malih grantova, odnosno urađenih 12 predloga projekata.

REZULTATI PROJEKTA

4. 1. Preporuke za dalji razvoj LEADER-a i LAG-ova u Srbiji⁷

U Srbiji postoji rastuća svest o činjenici da moderni koncepti upravljanja lokalnim i ruralnim razvojem zahtevaju transformaciju zastarelih organizacionih i menadžerskih struktura, i da bi Vlada trebalo da delegira i podeli neke od svojih nadležnosti sa drugim zainteresovanim stranama. Decentralizacija nadležnosti Vlade posebno je značajna za ruralna područja i sektor poljoprivrede, kao i lokalno razvijene strategije koje će u obzir uzeti specifične potrebe i ograničenja zajednica. Ovo bi se moglo rešavati jačanjem kapaciteta lokalnih zajednica, kako bi postale lideri održivog ruralnog razvoja kroz uspostavljanje, obuku i operacionalizaciju LAG-ova.

Uključivanje LEADER pristupa i formiranje lokalnih akcionih grupa kao dela procesa ruralnog razvoja u Srbiji veoma su preporučljivi, s obzirom da LAG-ovi:

- olakšavaju uključivanje različitih zainteresovanih aktera u proces lokalnog razvoja, uključujući i marginalizovane grupe,
- promovišu lokalni dijalog i saradnju,
- nose razvoj novih i kreativnih ideja za obnavljanje ruralnih područja, i
- pospešuju saradnju sa drugim područjima radi razmene iskustava, sa konačnim ciljem da ruralna područja postanu atraktivna mesta za život i rad.

Za svaki od programa posvećenog podršci formiranju LAG-ova u Srbiji trebalo bi razmotriti sledeće preporuke:

Izgraditi LAG-ove oko dragocenih lokalnih resursa: Nova teritorija koju stvara LEADER program ne bi trebalo da bude veštački administrativno ograničena,

---

⁷ Ovo poglavlje je napisano na osnovu analiza i preporuka od strane dr Natalije Bogdanov, stručnjaka za ruralni razvoj

već spojena sa nekim vrednim, nedovoljno korišćenim lokalnim resursima. To bi mogla da bude obala reke, planinska oblast, istorijski spomenik, lokalna tradicija. Svi ovi resursi mogli bi da uđu u razmatranje i da im se da ekonomska vrednost, čime bi ruralno područje moglo da postane atraktivnije mesto za život.

Investirati što je moguće više vremena/resursa u realizaciju lokalnih partnerstava: Kvalitet lokalnih partnerstava predstavlja osnov razvojnih aktivnosti LAG-ova koje će uslediti. Iako partnerstva mogu da nastanu i prirodno, pod uticajem snažnog lokalnog rukovodstva, često zahtevaju posredovanje i intervenciju kako bi se podstakla i unapredila saradnja.

- Partneri dele zajednički interes za razvoj svoje teritorije, čak i kada se drže sopstvenih planova;
- Komunikacija unutar partnerstva je transparentna i konstruktivna;
- Partnerstvo je samo po sebi nezavisno i ne preuzimaju ga ni pojedinci niti bilo kakva grupa; i
- Partnerstvo odražava kriterijume ustanovljene u LEADER programu.

Odabir i obuka LAG animatora (facilitatora): Animatori bi trebalo da budu odabrani otvorenim konkursom na nacionalnom nivou. Preporučuje se da se postavi cilj obuke – najmanje 30 ljudi iz prakse za LAG animatore. Oni će podržavati lokalne zajednice u procesu formiranja LAG-ova, u izradi i implementaciji strategije lokalnog razvoja i upravljanju projektnim ciklusom. Odabrani učesnici koji uspešno prođu početne module obuke nastaviće sa naprednom obukom (upravljanje LAG-ovima, organizacioni razvoj, osmišljavanje strategije lokalnog razvoja, upravljanje projektnim ciklusom), a zatim će konačno biti testirani kako bi dobili odobrenje da mogu biti LAG animatori.

Neki od preporučenih kriterijuma za odabir animatora su obrazovno poreklo, iskustvo u radu u vezi sa pitanjima razvoja zajednice; iskustvo u strateškom planiranju i/ili facilitiranju grupa; svest i poznavanje evropske i nacionalne politike ruralnog razvoja; dobre komunikacione veštine; i spremnost za intenzivna putovanja po zemlji i posvećenost neophodnu za nekoliko nedelja obuke.

Osim obuke i razvoja veština, facilitatorima će takođe biti potrebno i ohrabrenje, s obzirom na to da je rad potreban za pokretanje i razvoj LAG-ova izazovan usled:

- neravnoteže snaga: facilitatori su obično zabrinuti građani ili rukovodioci NVO koji imaju posla sa lokalnim političarima i privrednicima, i
- potrebe da se pregovara / da se izbalansiraju različiti interesi: svaka strana dolazi sa sopstvenim planom i interesima za formiranje LAG-ova.

Izbor zajednica koje će učestvovati (kandidature za partnerstvo): Obim informativne kampanje (informativnih kampanja) u prilog LEADER partnerstava zavisi od toga da li projekat ima nameru da pokrije celu teritoriju neke zemlje, ili da se usredsredi samo na određeni region. Informativni materijal trebalo bi da bude napisan jednostavnim jezikom, kako bi se objasnilo koje se vrste podrške mogu dobiti. Takođe, materijal bi trebalo da sadrži kriterijume za izbor i postupak kandidovanja. Zainteresovana zajednica trebalo bi da podnese pismo zainteresovanosti koje pokazuje njenu motivisanost i posvećenost formiranju LAG partnerstva. Pismo bi trebalo da potpišu najmanje tri predstavnika lokalne samouprave, NVO i privatnog sektora. Preporučeni kriterijumi su: broj stanovnika u području, **10.000–150.000** stanovnika; potencijal i koherencija teritorije; reprezentativnost i koherencija predloženog javno-privatnog partnerstva; indeks ljudskog razvoja (ukoliko je raspoloživ iz izveštaja UNDP-a); stopa nezaposlenosti, različite karakteristike radne snage, npr. emigracija, starost, veštine, etnička pripadnost, raspoloživost neiskorišćenih ili nedovoljno iskorišćenih resursa; prethodno iskustvo na razvojnim projektima koje je finansirala donatorska zajednica.

Kao pilot inicijativa, preporučuje se da se započne izrada programa **u oblastima u kojima već postoje istorijat građanskog učešća, saradnja javnog i privatnog sektora, projekti zajednice i aktivnosti NVO**. Krupnu prepreku u radu LAG-ova u Centralnoj i Istočnoj Evropi i na Balkanu predstavlja ograničen istorijat demokratske saradnje u procesima lokalnog razvoja. Postoji tradicionalno nepoverenje između građana i države, između države i NVO, ili između NVO i privrede, koje otežava rad u privatno-javnom partnerstvu. Stoga se preporučuje da facilitiranje LAG-ova počne tamo gde postoji bilo kakav istorijat prethodne saradnje u zajednici. Kako bi se to postiglo, može se napraviti inventar novijih razvojnih projekata u zajednici koji su prethodno realizovani u regionu.

Podrška formiranju LAG-ova i njihovom upravljanju: Pošto se odaberu potencijalna LAG partnerstva, angažovanje animatora u fazi formiranja LAG-ova doneće nezavisnost i efekat razvoja kapaciteta. Najveću pretnju za LAG pred-

stavlja činjenica da počinje i završava kao aktivnost „**malog kruga**“, pri čemu se sredstva prevashodno dele unutar njega. Razvojni pristup odozdo-nagore uspeće samo ako na raspolaganju stoji dovoljno informacija što je moguće većem broju zainteresovanih aktera, i ako je čitav proces otvoren za medije. Članovi LAG-ova trebalo bi da predstavljaju sve zainteresovane aktere – lokalnu samoupravu, NVO, privatni sektor, strukovna udruženja, zadruge, poljoprivredne proizvođače, grupe mladih, druge javne službenike (na primer, nastavnike), itd. U principu, veoma se ohrabruje posvećenost gradonačelnika; međutim, njegov uticaj na LAG trebalo bi da se reguliše najvećim mogućim brojem predstavnika u odboru LAG-a (na primer, najviše 30%).

Aдекватna veličina LAG-a koja može da obezbedi široku reprezentativnost i operativnu efikasnost jeste **25–30 osoba** i trebalo bi da izabere svoj Upravni odbor (preporučena veličina **5–9 osoba**). Članovi odbora živeće stalno na teritoriji LAG-a, kako bi se osigurali vlasništvo i snažne veze sa zajednicom.

Premošćujući pristup projekta trebalo bi da bude postepena izgradnja administrativne autonomije LAG-ova. Novoformiranim LAG-ovima trebalo bi obezbediti sredstva za pokrivanje svakodnevnih operativnih troškova za vreme trajanja projekta.⁸ LAG-ovima će takođe biti potrebna i finansijska sredstva i ljudski kapaciteti za **aktivnosti usmerene na javnost** – da bi se širile informacije o njihovom radu i organizovali sastanci u naseljima van opštinskog centra. Preporučuje se da odgovarajuća opštinska uprava obezbedi adekvatan kancelarijski prostor za rad LAG-a.

Rad LAG-ova takođe znači i **kreativnost i inovativnost**, čija realizacija može predstavljati izazov. Iskustva na projektima unutar zajednica pokazala su da bez svežih i kreativnih izvora inspiracije grupe u zajednicama imaju tendenciju ponavljanja starijih, prevaziđenih inicijativa. Stoga je od velike važnosti predstavnicima LAG-ova obezbediti pristup izvorima inspiracije i smernicama.

---

⁸ U početnoj fazi upravljanja manjim LAG-ovima, nije potrebno više od 1–2 plaćena radna mesta sa punim radnim vremenom po LAG-u (pored upravljanja kancelarijom, komunikacija, putnih i drugih troškova).

To su, na primer:

- pisane studija slučajeva koje bi trebalo podeliti putem vebajtova i radionica,
- terenske posete, i
- zajedničke aktivnosti sa drugim LAG-ovima.

Razvoj lokalne strategije: Trebalo bi dodeliti dovoljno projektnih sredstava za razvoj lokalne strategije i prateću obuku članova LAG-ova. Članovi LAG-ova trebalo bi da prođu niz radionica iz sledećih oblasti:

- Strateško planiranje,
- Identifikacija projekata,
- Participativni metodi,
- Upravljanje projektnim ciklusom,
- Opšti uvod u LEADER principe i procese, i
- Analiza potreba i resursa zajednice.

Takođe, toplo se preporučuje da se članovi Upravnog odbora LAG-a posebno obuče u odnosima sa javnošću i upravljanju projektnim ciklusom.

Takođe se preporučuje i da se doprinos spoljnih konsultanata strategiji lokalnog razvoja uglavnom oslanja na SWOT analizu. Snažnije lokalno vlasništvo nad strategijom u direktnoj je vezi sa uspehom. Strategija lokalnog razvoja trebalo bi da se razvija paralelno sa pojedinačnim projektnim idejama. Nije-dan projekat ne bi trebalo da se finansira pre finalizacije strategije. LAG-ove bi trebalo podsticati da misle o koncentraciji ograničenih raspoloživih sredstava u određenu razvojnu oblast (tematska i/ili geografska), koja je presudna za lokalni razvoj. Animatori bi trebalo da imaju rukovodeću ulogu u procesu izrade strategije kako bi obezbedili da LAG-ovi ostanu usredsređeni na ključne prioritete za oblast, i da se ne preforsiraju u nerealnim aktivnostima za stvaranje dohotka (na primer razvoj turizma) koje mogu biti irelevantne za datu oblast.

Osnivanje „Fonda za demonstracione projekte“ za projekte LAG-ova: Praksa pisanja i implementacije projekata pre kandidovanja kod IPARD-a, kako to preporučuju međunarodni eksperti, ima značajnu ulogu u maksimiziranju apsorpcije IPA fondova kada postanu dostupni (posebno u najsiromašnijim

regionima). Toplo se preporučuje da pripremne aktivnosti uključe Fond za demonstracione projekte. Njegov cilj biće finansiranje projekata u vezi sa implementacijom strategije lokalnog razvoja. Iznos sredstava za demonstracione projekte zavisi, pre svega, od celokupnog budžeta, ali su po svemu sudeći svote do **50.000 EUR** po projektu i **2–3 projekta** po LAG-u adekvatni za postizanje određenog efekta. Preporučuje se da trajanje pojedinačnog projekta iznosi **10–18 meseci**. Korisnici mogu da budu lokalne samouprave, registrovani poljoprivredni proizvođači, preduzeća koja se bave poljoprivredom, šumarstvom, eko-turizmom ili drugim granama, strukovna udruženja, zadruge, neprofitne organizacije, i pojedinci sa teritorije LAG-a.

Članovi LAG-a trebalo bi da ulože znatne napore u oblasti komunikacije, kako bi se lokalne zajednice informisale o rezultatima projekta (npr. otvorena stalna radna mesta, obim prodaje, ostvaren dohodak, itd.). Redovno **izveštavanje lokalnih zajednica** bitno je za izgradnju poverenja, očuvanje lokalnog vlasništva nad projektima, i demonstraciju opipljivih rezultata lokalnom stanovništvu. LAG-ovi bi u svoje operativne planove trebalo da uključe visok stepen odnosa sa javnošću i komunikacionu strategiju. Trenutno su LEADER pristup i rad LAG-ova poznati samo maloj grupi stručnjaka za ruralni razvoj i rukovodilaca u zajednicama. S obzirom na to da su cilj ovog mehanizma inkluzija i učešće – a svaki član zajednice je potencijalno član LAG-a – bitno je da pristup postane dobro poznat u javnosti. Stoga se preporučuje da aktivnosti LAG-a budu reklamirane što više, i da svako u zajednici bude pozvan da učestvuje, ukoliko to želi. Za reklamnu kampanju širokih razmera moglo bi biti upotrebljeno nekoliko različitih mehanizama, na primer lokalni mediji ili lokalni kanali komunikacije (škole, crkva, lokalni bar), odnosno korišćenje postera i lifleta.

LAG, kao nezavisna organizacija lokalnog razvoja, nije obavezna da funkcioniše isključivo u okviru LEADER programa. Idealno, LAG mehanizam trebalo bi da se oformi kako bi unutar zajednice opstao na dugi rok i dao značajni doprinos procesu lokalnog i regionalnog razvoja. LAG-ovi bi mogli da prepoznaju alternativne izvore finansiranja za nastavak svojih aktivnosti, istovremeno uz rad na razvoju politika.

4.2. Preporuke za jačanje Nacionalne mreže za ruralni razvoj⁹

MPŠV se nalazi u značajnom periodu usklađivanja sa standardima EU u raznim oblastima, i pripreme za LEADER pristup i podršku lokalnim akcionim grupama ključni su aspekti tog procesa. Nacionalnu mrežu za ruralni razvoj (NMRR) osnovalo je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede kako bi bile zadovoljene specifične potrebe i ojačana podrška ruralnom razvoju na lokalnom nivou. U ovom odeljku dat je rezime preporuka za razvoj NMRR-a za 2009–2010.

Ciljevi Mreže su da obezbedi:

- pristup informacijama za ruralna područja, kao što su razvojna politika u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja i druge nacionalne i evropske politike relevantne za ruralno stanovništvo,
- stalni tok informacija ka svim članicama i članovima Mreže pristupom primerima dobre prakse i uspešnim inicijativama iz Srbije, Evrope i celog sveta, kako bi se unapredila ekspertiza lokalnih zainteresovanih aktera i stimulisali kreativnost i nove ideje za razvoj i širenje postojećih potencijala na lokalnom nivou,
- jednake šanse za konkurisanje svih ruralnih područja u zemlji za finansiranje iz Vladinog budžeta,
- kontinuiranu i održivu podršku NVO sektoru angažovanom u oblasti ruralnog razvoja, na njegovim socijalnim, ekonomskim i aspektima zaštite životne sredine, i
- kontinuiranu obuku članovima Mreže i poboljšanje funkcionisanja Mreže putem različitih edukativnih programa fokusiranih na radnu metodologiju i implementaciju nacionalnih i regionalnih projekata.

Trenutno, Mreža radi na unapređenju širenja informacija korisnicima koji koriste sredstva iz nacionalnog budžeta dodeljena za ruralni razvoj i podršku poljoprivredi. Naglasak je na direktnoj distribuciji relevantnih informacija potencijalnim korisnicima u podregionalnim i regionalnim centrima – preko zelenih pijaca, poseta selima i panel diskusija. Takve neposredne komunikacione napore upotpunjuju posredni metodi, kao što su distribucija informacija putem

---

⁹ Ovo poglavlje je napisano na osnovu analiza i preporuka od strane dr Suzane Đorđević Milošević, stručnjaka za ruralni razvoj

medija i korišćenje lifleta i brošura. Mreža podržava lokalne zajednice pomažući im da identifikuju prioritete i odaberu najbolja sredstva za ostvarenje svojih ciljeva (trenutno, to je ograničeno na participativno učenje i na programe obuke za akciono-participativno ruralno procenjivanje, organizovano u jednom pilot selu po opštini). Osim toga, Mreža stalno pomaže korisnicima Vladinih finansijskih programa, posebno u snalaženju sa administrativnim procedurama.

Mreža je započela distribuciju informacija ruralnom stanovništvu o primerima dobre prakse i najuspešnijim inicijativama u Srbiji, kako bi se povećalo njihovo znanje i stimulisala kreativnost i nove ideje za razvoj i širenje postojećih potencijala ruralnog razvoja na lokalnom nivou. Kako bi se postigli bolji rezultati nego u prethodnim informativnim kampanjama, trebalo bi definisati precizne kriterijume dobre prakse i obezbediti jače veze između Mreže i konsultantskih usluga koje obezbeđuje Ministarstvo. Kako bi se bolje promovisale uspešne inicijative, pružile informacije o poljoprivrednoj i ruralnoj razvojnoj politici i drugim nacionalnim i evropskim politikama, i poboljšao pristup informacijama o procesu planiranja, osmišljavanja i nalaženja stručne pomoći potrebne za izradu biznis planova – Mreža bi svoje napore mogla da proširi u nekoliko oblasti.

Mreža mora da osigura veze sa nacionalnim mrežama, posebno sa privrednim komorama, regionalnim agencijama za ekonomski razvoj **iregionalnim agencijama za razvoj MSP-a**. Takođe, trebalo bi da se fokusira na podsticanje partnerstava i zajedničkih akcija tela lokalne samouprave, NVO i civilnog sektora, radi razvijanja efikasnih usluga za lokalne zajednice. Pored toga, Mreža mora da radi i na obezbeđivanju uključenosti trenutno neaktivnih organizacija, promovišući pritom osnivanje novih, kako bi se podržala saradnja sa privatnim i javnim sektorom, vladinim organizacijama, i drugim akterima zainteresovanim za lokalni ruralni razvoj. Rast ovih partnerstava pomoći će uključivanju interesa lokalne zajednice kroz osnivanje LAG-ova. Takođe, on će podstaći i dijalog u prilog osnivanja fondacija potrebnih za buduće širenje IPARD sredstava.

Stoga je važno da se **korisnicima** (i potencijalnim korisnicima) **obezbede informacije, ekspertiza i iskustvo**. Posebno su značajne informacije prikupljene za vreme implementacije različitih razvojnih projekata u oblasti poljoprivrede, ruralnog razvoja i uopšte ekonomskog razvoja, zaštite životne

sredine i razvoja civilnog društva, obrazovanja, zdravstvene nege, i drugih oblasti značajnih za ruralni razvoj. Mreža bi morala da obezbedi podršku pojedincima zainteresovanim za konkurisanje za finansijska sredstva iz Vladinih programa u oblasti planiranja i pisanja projekata, kao i formulisanja strateških ciljeva i implementacije projekata.

Međutim, trenutne aktivnosti Mreže ograničene su u smislu finansijskih i ljudskih resursa. Broj zaposlenih, ekspertiza, a u nekim slučajevima i podrška tela i institucija lokalne samouprave ograničeni su (uključujući i medije i političke organizacije). Trenutne aktivnosti, u većini slučajeva, obuhvataju podršku registrovanim poljoprivrednim domaćinstvima u ostvarivanju prava na subvencije, ili prilikom konkurisanja za podršku iz programa ruralnog razvoja.

Kako bi se obavljale druge aktivnosti i ostvarili ostali ciljevi kao što je bilo planirano, neophodno je obezbediti **kontinuiranu obuku** za članove Mreže i stalno raditi na poboljšanju funkcionisanja Mreže organizovanjem različitih edukativnih kurseva iz oblasti metodologije i implementacije pojedinačnih projekata od nacionalnog i regionalnog značaja.

Procena potreba za obukom u oblasti izgradnje institucionalnog sistema podrške ruralnom razvoju

MPŠV: Kako bi efikasno podržavao rad Nacionalne mreže za ruralni razvoj, Sektor za ruralni razvoj pri MPŠV-u trebalo bi dalje da jača svoje razvojne kapacitete, posebno u oblasti nepoljoprivrednih ekonomskih aktivnosti (npr. agro-ekološka problematika).

Regionalni centri Mreže za ruralni razvoj: Regionalni centri prevashodno se doživljavaju kao teritorijalni centri, ali će u budućnosti morati da „prerastu sami sebe” i postanu sposobni da pokrivaju sve aspekte na celoj teritoriji za koju su nadležni, funkcionišući kao jedinstvena jedinica zajedno sa podregionalnim centrima na svojim područjima.

Podregionalni centri: Kako bi se očuvala motivacija podregionalnih centara, trebalo bi obratiti pažnju na složenost dobijenih zadataka, pošto su sredstva

na raspolaganju za njihove aktivnosti ograničena. Angažovanje mladih nedovoljno zaposlenih stručnjaka moglo bi takođe da dovede do jačanja timova u ovim centrima, istovremeno sa uvođenjem novih zadataka. Naravno, tokom razvoja tima potrebno je voditi računa kako bi se izbeglo dupliranje kapaciteta sa opštinskim odeljenjima za poljoprivredu i poljoprivrednim centrima.

Umrežavanje na regionalnom nivou Jugoistočne Evrope: Uspostavljanje saradnje sa Stalnom radnom grupom za ruralni razvoj Jugoistočne Evrope (SWG RRD),¹⁰ čije se sedište nalazi u Skoplju, u BJR Makedoniji, moglo bi da predstavlja važan faktor za Mrežu za ruralni razvoj Srbije.

Umrežavanje na međunarodnom nivou – EU: Mreže ruralnog razvoja obavezne su za sve države članice EU i privlače sve veću pažnju zemalja koje su još u procesu pristupanja. Glavna dobit je mogućnost saradnje sa programom LEADER, ali takođe i razmena iskustava i dobre prakse.

Procena potreba u ljudskim resursima

Kao što smo već naglasili, nijedan segment sistema podrške ruralnom razvoju nije bio predmet detaljne analize od strane eksperata. Međutim, određene indikacije pružile su postojeće radne procedure unutar mreže i sastanci sa zaposlenima. Jačanje veština trebalo bi da se usredsredi na motivacione tehnike potrebne da se zainteresovani akteri angažuju u lokalnoj zajednici i na nivou Vlade, istovremeno radeći na podizanju svesti javnosti (odnosi sa javnošću i sa medijima). Razvoj komunikacija i kompjuterskih veština u tom smislu takođe zahtevaju pažnju. Opšti obrazovni nastavni program za eksperte u oblasti nacionalne politike, prikupljanja sredstava, UPC-a, i monitoringa i evaluacije mera podrške ruralnom razvoju – takođe bi trebalo posmatrati kao značajne zahteve u ljudskim resursima, dok bi specijalizovana područja trebalo da se usredsrede na LEADER principe, formiranje i upravljanje LAG-ovima, i razvoj mreže LAG-ova.

---

¹⁰ Stalna radna grupa sastoji se od Ministarstava poljoprivrede Albanije, Bosne i Hercegovine – Federacije i Republike Srpske, Bugarske, Hrvatske, BJR Makedonije, Crne Gore, Rumunije, Vlade Srbije i vlasti AP Vojvodine, Slovenije, i UNMIK-a Kosovo. Za više informacija, pogledati: <http://www.seerural.org/>.

Mnoge od potreba Mreže mogu se projektovati tek kroz analizu planiranih zadataka. Ovo nalaže usvajanje Radnog plana Mreže. Zasnovani na potrebnoj dinamici i zadacima u oblasti podrške ruralnom razvoju Srbije, zadaci i potrebna ekspertiza za period 2009/2010. trebalo bi da se fokusiraju na četiri područja: unapređenje sistema (mreža), analiza situacije (triangulacija), strateško planiranje, i akciono planiranje.

4.3. Konferencija „Razvoj sela kroz formiranje lokalnih akcionih grupa“

Od trenutka implementacije, projekat „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža“ fokusirao se na uspostavljanje partnerstava. Konferencija, održana u Novom Sadu 12. novembra 2008, bila je prvi zajednički skup na kojem se organizacijama kao što su GFA i ICDT pružila prilika da predstave svoja iskustva u vezi sa inicijativama u oblasti ruralnog razvoja i LAG-ovima.

GFA je obezbedio eksperte iz Poljske, a ICDT iz Mađarske. Konferencija je takođe uključila i prezentaciju eksperata iz Rumunije, Bugarske i Slovenije.

Učesnici ovog skupa su stoga imali priliku da nauče više o LEADER-u, od vrhunskih stručnjaka iz pet zemalja u različitim fazama implementacije.

Posle ovog prvog skupa, ICDT je nastavio da podržava projekat organizujući „treninge za trenere“ o LEADER-u i lokalnom planiranju. Ove aktivnosti opisane su u sledećim poglavljima.

Ovaj skup zajedno su organizovali: MPŠV, Sekretarijat Autonomne Pokrajine Vojvodine za poljoprivredu, UNDP Srbija, ICDT Mađarska, i privatna konsultantska firma GFA. Okupio je preko 100 kreatora politika i lokalnih zainteresovanih aktera iz Autonomne Pokrajine Vojvodine. Obuhvatio je prezentacije sledećih regionalnih eksperata:

- Roksane Floresku, konsultanta Fondacije PACT, „Rumunsko iskustvo u formiranju LAG-ova“,
- Kirila Kirjakova, eksperta iz Bugarske, „Iskustvo u osnivanju lokalnih akcionih grupa u Bugarskoj“,
- Bogo Filipiča, BSC Centar za podršku biznisu, Kranj, „LEADER i ruralni turizam u Sloveniji“,

- Marte Marcis, Fondacija za ruralni razvoj Mađarske / UNDP RBEC,
- Judit Totne, rukovodioca LAG *Volgy-vidék* LEADER zajednice,
- *Sandora Colesa*, Međunarodni centar za demokratsku tranziciju, Mađarska,
- Ursule Budzih-Sukala, Poljski fond za saradnju / Odbor Poljskog ruralnog foruma,

Prezentacija Roksane Floresku, stručnjaka iz Rumunije, na Konferenciji o razvoju sela kroz formiranje LAG-ova

- Haline Siemaško, izvršnog direktora Centra za unapređenje biznisa i preduzetništva, *Sandomierz* (Jugoistočna Poljska), i
- Natalije Bogdanov, ključnog eksperta Srbije za oblast ruralnog razvoja.

Iskustvo iz zemalja novih članica EU pokazalo je da put ka razvoju lokalnih akcionih grupa nije bilo lak, i da izazovi ruralnog razvoja u stvari ograničavaju pristup tih zemalja fondovima EU. Stoga je od ključnog značaja da lokalni i regionalni akteri u Srbiji počnu da usvajaju LEADER pristup i osnivaju aktivnosti tipa LAG-a, kao adekvatne mehanizme za inicijative ruralnog razvoja. Neki vidovi partnerstva civilnog društva i privatnog i javnog sektora u Srbiji već postoje, ali ruralni socijalni kapital i međusektorska saradnja su generalno gledano nedovoljno razvijeni.

Za pregled naučenih lekcija tokom implementacije LEADER-a u državama novim članicama EU, molimo pogledajte tabelu.

Lekcije naučene tokom implementacije LEADER-a		
Rumunija	Bugarska	Poljska
<ul style="list-style-type: none"> • Bilo je teškoća u formiranju adekvatnih zakonskih tela i struktura. • Privlačenje interesovanja sva tri sektorska partnera uz istovremeno očuvanje nezavisnosti može da predstavlja izazov. • Politička i finansijska nezavisnost mogu da predstavljaju izazov, posebno u vreme izbora. 	<ul style="list-style-type: none"> • Potreba da se unapred uspostavi dogovor u vezi sa specifičnim zajedničkim ciljem unutar specifične oblasti. Naći jasne odgovore na pitanja „zašta stvaramo partnerstvo?“ „sa kim stvaramo partnerstvo?“ i „kako stvaramo partnerstvo?“ – bilo je od ključnog značaja za svako partnerstvo. • Naći ključne osobe u svakoj zajednici bio je jedan od najznačajnijih faktora uspeha, pošto su ti lideri delovali kao katalizatori u svakom partnerstvu. Oni mogu da budu zvanični ili nezvanični i mogu da dolaze iz različitih organizacija i preduzeća. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatak poverenja i partnerske prakse može da stvara probleme. • Razmišljati strateški a ne operativno može da predstavlja izazov. • Teže je u partnerstvo uključiti privatne entitete, posebno preduzeća.
Slovenija	Mađarska	
<ul style="list-style-type: none"> • Agencije za regionalni razvoj mogu da odigraju važnu ulogu u formiranju lokalnih akcionih grupa. • Demonstracioni projekti pre implementacije LEADER-a veoma su važni za savladavanje ove metodologije. • Slovenija je među prvim zemljama čiji su LAG-ovi bili zvanično priznati. 	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada lokalnih akcionih planova trebalo bi da bude prva zajednička akcija. • Uloga animatora LAG-ova veoma je važna za uspeh i kontinuitet njihovog rada. 	

4.4. Podrška osnivanju Nacionalne nezavisne ekspertske grupe za ruralni razvoj¹¹

Sa napretkom procesa EU integracije i implementacije nacionalne ruralne politike, Srbija se suočava sa brojnim izazovima. Njenim institucijama uključenim u ruralni razvoj potrebna je adekvatna oprema kako bi efikasno odgo-

¹¹ Ovo poglavlje je napisano na osnovu analiza od strane dr Suzane Đorđević Milošević i dr Natalije Bogdanov, stručnjaka za ruralni razvoj

vorile na implementaciju regulative i mera koje nalaže tako zahtevni proces. Jedno od ograničenja predstavljaju nedovoljna brojnost i obučenost kadrova za ruralni razvoj na nacionalnom nivou. Za to postoji više razloga: odsustvo saradnje MPŠV-a i naučnih i obrazovnih institucija, zastareli nastavni programi, ograničena pokretljivost naučno-istraživačkog kadra, nedostatak pristupa domaćih eksperata istraživanju razvojnih projekata, nedostatak investicija u obuku i dodatno obrazovanje administrativnog osoblja, i drugi. Ova situacija mogla bi da ugrozi ne samo napredak institucionalne organizovanosti u oblasti ruralnog razvoja, već i (samo)održivost nacionalnog sistema podrške državnoj politici.

U ovom trenutku, u poređenju sa drugim oblastima javne uprave, u oblasti poznavanja politike EU istraživački i analitički potencijal vidno zaostaje. Oni koji se bave analizom nemaju dovoljno pristupa zvaničnim dokumentima MPŠV-a i Vlade. Ovo stvara jaz u informacijama potrebnim analitičarima i istraživačima. Jaz se takođe može uočiti i u poređenju sa drugim sektorima, u kojima se mogu naći primeri većeg entuzijazma i brzog napretka među zainteresovanim lokalnim akterima – u poređenju sa institucijama javne uprave. Komunikacija i saradnja među ključnim zainteresovanim akterima (državni nivo i lokalni partneri) trenutno ne postoje ni u kakvom standardizovanom obliku. Učešće aktera je nedosledno i često se odvija *ad hoc*.

Kako bi se radilo na gore pomenutim izazovima, trebalo bi osnovati Nacionalnu nezavisnu ekspertsku grupu za ruralni razvoj. Takva grupa primenjivala bi znanje, iskustvo i autoritet radi uspostavljanja efikasnije komunikacije na svim nivoima, i radi jačanja kapaciteta svih aktera zainteresovanih za ruralni razvoj – od državnog nivoa do lokalnih partnera.

Zadaci koje bi trebalo da ispunjava predložena Nacionalna nezavisna ekspert-ska grupa za ruralni razvoj su sledeći:

1. Podrška aktivnostima Sektora za ruralni razvoj MPŠV-a

- a) Ekspertska pomoć Sektoru na pripremi novog programa ruralnog razvoja – revizija svih pripremljenih dokumenata i komentara, sa naknadnim komentarima eksperata;

- b) Evaluacija politika, mera podrške, budžetske potrošnje i drugih sredstava – revizija i analiza svih pripremljenih dokumenata i komentari o njima;
- c) Učešće u konsultativnom procesu MPŠV-a sa drugim partnerima – priprema pozicionih dokumenata za diskusiju, učešće u sastancima i javnim debatama, učešće u izvođenju zaključaka;
- d) Učešće na radnim sastancima MPŠV-a i EK, priprema izveštaja sa sastanaka i njihova distribucija; i
- e) Uspostavljanje aktivne saradnje sa sličnim telima u Evropi i regionu – organizovanje zajedničkih radnih sastanaka radi razmene i učešće na tim sastancima.

Podrška jačanju kapaciteta Sektora za ruralni razvoj MPŠV-a

- a) Analiza potreba zaposlenih u Sektoru i ruralnim mrežama – priprema metodologije i/ili priprema zadataka za instituciju koja bi preuzela ovaj proces; u slučaju druge opcije, procena predloga i metodologije;
- b) Definisane i/ili procena planova obuke i materijala pogodnih za potrebe različitih korisnika;
- c) Priprema i distribucija lifleta i *njuzletera* o trenutnim aktivnostima MPŠV-a i drugih zainteresovanih aktera, sa primerima prakse u EU i regionu; i
- d) Učešće u konsultativnom procesu za osnivanje Nacionalnog saveta za ruralni razvoj.

3. Podrška aktivnostima Ruralne mreže

- a) Analiza kapaciteta mreže i NVO uključenih u pripremu metodologije i/ili priprema opisa zadataka za instituciju koja bi preuzela taj proces; u slučaju druge opcije, procena predloga i metodologije;
- b) Definisane standardnog formulara za monitoring aktivnosti u vezi sa finansiranjem i širenjem LAG-ova, i stvaranje pouzdane elektronske baze podataka;
- c) Definisane formulara za monitoring projekata, aktivnosti i inicijativa koje u ovom trenutku postoje u Srbiji (takođe, bilo bi dobro imati i indikatore uspeha, po uzoru na evaluacione kriterijume iz LEADER-a);

- d) Pomoć Ruralnoj mreži i NVO u uspostavljanju međunarodne saradnje – internet prezentacije projekata, aktivnosti i kapaciteta na engleskom jeziku, postavljanje na veb-sajt MPŠV-a;
- e) Priprema za štampu LEADER *njuzletera* o primerima iz lokalne prakse; i
- f) Priprema odgovora MPŠV-a za LEADER formular i sprovođenje istraživanja potreba za kreiranjem politika.

4. Podrška projektnim aktivnostima

- a) Definisane procedure i kriterijuma za procenu projekata u pilot opštinama;
- b) Priprema javnog Konkursa za podnošenje predloga projekata;
- c) Revizija izveštaja komisije za procenu, komentari, primedbe; i
- d) Distribucija i promovisanje rezultata – organizovanje završne konferencije i radionice, i učešće na njima.

4.5. Studijska poseta delegacije Srbije Rumuniji

Ova studijska poseta osmišljena je kako bi se unapredile veze između nacionalnih vlasti i pojedinaca iz regiona Banata, na obe strane srpsko-rumunske granice. Iskustvo Rumunije, kao novog člana EU, u oblasti strukturalnih prilagođavanja njihovim poljoprivrednim i ruralnim sektorima kroz implementaciju inicijativa finansiranih u okviru SAPARD-a,¹² pokazalo se kao korisna lekcija za delegaciju iz Srbije.

Delegaciju Srbije sačinjavali su:

1. Željko Radošević, državni sekretar, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede,
2. Radivoj Nadlački, načelnik Odeljenja za ruralni razvoj i savetodavne službe, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede,
3. Nemanja Despotov, savetnik za ruralni razvoj, Autonomna Pokrajina Vojvodina,
4. Boris Ilić, koordinator LAG-a, opština Čoka,

---

¹² Sada deo Pretpristupnog instrumenta EU (IPA).

5. Dejan Mijatov, Centar za ruralni razvoj, Mreža za ruralni razvoj,
6. Serđo Okolišan, koordinator LAG-a, opština Žitište,
7. Raša Todorel, Rumunsko nacionalno veće, opština Žitište,
8. Aneta Kampean, koordinatorica LAG-a, opština Alibunar,
9. Aleksandar Ristin, direktor MDF-a, opština Alibunar,
10. Nenad Nikolić, rukovodilac LAG-a,
11. Olivera Filipović-Protić, načelnik Opštinske uprave, opština Irig,
12. Vladislav Ilkić, zamenik gradonačelnika, opština Irig, i
13. Predrag Marković, koordinator za ruralni razvoj, UNDP.

Učesnici putovanja u rumunskom Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja

Nalazi:

- Treba podsticati gazdinstva da diverzifikuju svoju proizvodnju kako bi postala profitabilnija;
- Važno je istovremeno koristiti ljudske i finansijske resurse u jačanju dijaloga i saradnje među ruralnim akterima;
- Razvoj LAG-ova u Rumuniji nailazio je na slične prepreke kao i u drugim privredama u tranziciji, kao što su nedovoljno uključivanje privatnog sektora;
- Na lokalnom nivou, nedostatak komunikacije između Vlade, civilnog društva i privatnog sektora mogao bi da predstavlja problem prilikom formiranja LAG-ova;

- Na nacionalnom nivou, od ključnog je značaja međuministrarsko telo za ruralni razvoj, radi uspostavljanja komunikacije među ministarstvima, kako bi se obezbedila koordinacija projekata ruralnog razvoja;
- Projekti prekogranične saradnje važno su sredstvo za jačanje odnosa dveju zemalja i uspostavljanje saradnje među uključenim institucijama;
- Prilikom sprovođenja projekata ruralnog razvoja trebalo bi očuvati kulturno nasleđe i tradicionalne zanatske proizvode; i
- Nedostatak LAG infrastrukture mogao bi da stvori probleme u apsorbovanju IPARD fondova.

Tokom četvorodnevne posete Temišvaru, učesnici su posetili primere inicijativa finansiranih u okviru SAPARD-a. Poseban akcenat stavljen je na potrebu za formiranjem LAG-ova, prekogranične saradnje, i implementaciju LEADER pristupa u privredi u tranziciji. Rezultat su bolje veze na nivou nacionalnih vlasti i pojedinaca iz regiona Banata sa obe strane srpsko-rumunske granice.

Po dolasku u Temišvar, Picor Liviu (direktor, ADPRP Okruga Temišvar), Lelesky Tiberio (direktor, DADR Temišvar), i Simona Zurka (zamenica direktora Uprave za ruralni razvoj i poljoprivredu Temišvara) upoznali su članove srpske delegacije sa preliminarnim naporima Agencija za plaćanje u okviru SAPARD-a. Predstavnici ADPRP-a i DADR-a opisali su na koji su način sredstva iz EU korišćena za različite mere, kao i neke od izazova sa kojima su se suočili. Na primer, uprkos korišćenju 90% sredstava iz SAPARD-a, potrošeno je samo 0,5% sredstava namenjenih za osnivanje zadruga, pošto iskustva sa osnivanjem zadruga u Rumuniji nisu bila pozitivna.

Usledila je poseta nekoliko lokalnih gazdinstava koja su dobila SAPARD sredstva. Srpska delegacija naučila je da se gazdinstva u Rumuniji suočavaju sa sličnim izazovima u proizvodnji, kao što je konkurentni uvoz (na primer, uvoz sirovog mleka predstavlja izazov za farme krava, kako u Srbiji, tako i u Rumuniji). Kao protivmeru, rumunski farmeri podstiču se da diverzifikuju svoju proizvodnju kako bi postali profitabilniji. Dodatna poseta poljoprivrednoj zadrugi Muntenia, zadrugi koja je investirala u klanicu i farmu svinja, pokazala je primer uspešne zadruge u Rumuniji. Iako su aktivnosti bile slične onima u Temišvaru, zadruga ne uvozi prasiće, već ih kupuje na lokalnom tržištu. Osim sredstvima iz SAPARD-a, farma svinja kupljena je i kreditom zadruge – koji će

se otplaćivati svežim mesom. Ovaj primer zadružne inicijative ukazuje na značaj istovremenog korišćenja ljudskih i finansijskih resursa u jačanju dijaloga i saradnje među ruralnim akterima – što su sve obeležja uspešnih LAG-ova.

Pošto je Rumunija još u pripreмноj fazi formiranja LAG-ova, srpska delegacija imala je priliku da uči o izazovima na koje nailazi. Na osnovu izjava predstavnika temišvarskog LAG-a Tisan Mihaele Gracijane (*Microregiunea Timis Nord*) i Duta Georgea (*Timis Torontal*), razvoj LAG-ova u Rumuniji suočava se sa sličnim preprekama kao i u drugim privredama u tranziciji, kao što je nedovoljno uključivanje privatnog sektora. Nedovoljna komunikacije između Vladinih struktura, zajednica i privatnog sektora, stvara probleme u formiranju LAG-ova. Uprkos tome, predstavnici temišvarskog LAG-a istakli su da su projekti prekogranične saradnje važno sredstvo u jačanju odnosa dveju zemalja, istovremeno uspostavljajući saradnju i među institucijama država učesnica.

Sastanak predstavnika UNDP-a iz Rumunije i predstavnika UNDP-a iz srpske delegacije doveo je do sličnog konsenzusa. Razmenjujući iskustva u implementaciji projekata ruralnog razvoja, srpski poljoprivrednici mogli bi da uče na praktičnim primerima iz Rumunije u postizanju potrebnih EU standarda. Monika Moldovan (rukovodilac Odeljenja za energetiku i životnu sredinu UNDP-a Rumunija) dalje je naglasila da bi prilikom sprovođenja projekata ruralnog razvoja trebalo očuvati kulturno nasleđe i tradicionalne zanatske proizvode.

Tokom završne komponente ove studijske posete, rumunsko Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MAFRD) predstavilo je Nacionalni plan ruralnog razvoja 2007–2013. i sumiralo različite izazove sa kojima se suočilo pri implementaciji LEADER-a. Kao uslov za korišćenje sredstava EU, osnovano je Međuministarsko telo za ruralni razvoj. Adela Stefan (rukovodilac jedinice za evaluaciju i izveštavanje, MAFRD), istakla je značaj uspostavljanja komunikacije među ministarstvima u radu na koordinisanju projekata ruralnog razvoja. Ovo međuministarsko telo ima 33 člana, od kojih su 50% predstavnici civilnog društva.

Kako Rumunija počinje sa implementacijom LEADER-a, Koasa Klaudiu (rukovodilac LEADER Programa, Rumunija), otkrio nam je da će se ove godine kroz LEADER program potrošiti svega 2,5% od 8,8 milijardi evra IPARD sredstava EU. Objašnjenje za to je nedovoljna fokusiranost na formiranje LAG-ova u proteklom periodu.

Manifestacija „Srbija prirodno“ podržana je projektom u cilju promovisanja potencijala ruralnog turizma Srbije, kao što su tradicije, kulturno nasleđe, prirodni resursi i ljudski kapital.

Predstavnici pet različitih regiona Srbije imali su priliku da predstave svoje specifične proizvode i tradicije. Manifestacija je održana 29. juna 2009. na glavnom beogradskom trgu.

4.6. Trening za trenere za LEADER pristup i lokalno planiranje

Obuka koja se obezbeđuje u projektu počela je procenom iskustva učesnika i njihovog interesovanja za upravljanje projektima. Rezultati procene pokazali su da, iako je većina zainteresovanih aktera imala iskustva u pisanju predloga projekata, nedostajalo im je iskustvo na predlozima projekata u EU formatu. Komunikacija i biznis planiranje takođe su prepoznati kao prioritetne oblasti interesovanja učesnika.

MPŠV Republike Srbije, u saradnji sa Međunarodnim centrom za demokratsku tranziciju (ICDT), organizovalo je edukacije „treninga za trenere“ o LEADER pristupu i metodologiji, sa posebnim naglaskom na lokalno planiranje i lokalne akcione grupe. Obuka je organizovana u Andrevlju, u Srbiji, 6–10. aprila 2009, kao nastavak prethodno organizovane konferencije u Novom Sadu „Razvoj sela kroz formiranje lokalnih akcionih grupa“, održane 12. novembra 2008. godine.

Program obuke zasnovan je na prethodnim iskustvima sa preregionalne obuke za predstavnike institucija JIE koju je organizovao ICDT u saradnji sa Stalnom radnom grupom za regionalni ruralni razvoj, oktobra 2008. godine u Mađarskoj. Ovaj program adaptiran je za identifikovane zainteresovane aktere uključene u aktivnosti u oblasti ruralnog razvoja u Srbiji, i prilagođen trenutnim potrebama projekta.

Interaktivni pristup tokom celog treninga pomogao je svim učesnicima da bolje shvate LEADER metodologiju

Cilj treninga bio je poboljšanje kapaciteta za upravljanje Mreže za ruralni razvoj Srbije, u svetlu budućeg upravljanja LEADER-om i drugim programima lokalnog ruralnog razvoja. Tim eksperata sačinjavali su:

- Marta Marcis, savetnica za regionalni i lokalni razvoj, UNDP Bratislava,
- Kjel Rodžer Karlson, viši savetnik, ICDT, i
- Erika Bodnar, regionalni koordinator, Mađarska mreža za ruralni razvoj, Institut za obrazovanje i savetodavstvo, Mađarska.

Eksperti su vodili petodnevnu trening sesiju za predstavnike Mreže za ruralni razvoj Srbije i lokalnih akcionih grupa, radi sticanja znanja o LEADER pristupu i metodologiji. Osim toga, eksperti su uključili i kreiranje i pokretanje aktivnosti u vezi sa LEADER konceptom kroz formiranje LAG-ova i upravljanje politikama ruralnog razvoja.

Učesnici trening sesija bili su predstavnici Nacionalne mreže za ruralni razvoj iz Bora, Zaječara, Alibunara, Novog Kneževca, Valjeva, Kraljeva, Surd ulice, Leskovca, Indije i Tomaševca, zatim NVO iz Vojvodine, kao i osoblje MPŠV-a.

Takođe su bili prisutni i gosti iz Albanije, Bosne i Hercegovine, BJR Makedonije i Hrvatske. Svi gosti iz inostranstva predstavljali su različite zainteresovane aktere u oblasti ruralnog razvoja.

Nakon kratkog pregleda Politike EU u oblasti ruralnog razvoja 2007–2013,¹³ eksperti su obezbedili sveobuhvatan pregled LEADER pristupa i LAG-ova, i predstavili metodologiju upravljanja projektima.

Tokom trening sesije obrađene su sledeće teme:

• Pristupi održivom lokalnom razvoju (SLD) – Šta obuhvata integralni ruralni razvoj?
• Izgradnja partnerstava javnog sektora i zajednice
• Strategije, ciljevi, prioriteta, mere – kako razlikovati ključne strukture lokalnog planiranja?
• Budžet i tehnička pomoć u programima ruralnog razvoja
• Opšte i finansijsko upravljanje lokalnim akcionim grupama
• Lokalno planiranje – sastav i odgovornosti LAG-ova
• Potrebni koraci u izradi lokalnog akcionog plana (LAP)
• LEADER pristup u kontekstu Srbije
• Lokalno planiranje u LEADER programu u Mađarskoj
• Integracija kroz programe zasnovane na oblastima (area-based) – četvrta važna multisektorska osa, LEADER pristup
• Kako program LEADER i programi sličnog tipa funkcionišu u praksi?
• Monitoring i procena LEADER programa
• Kako postići održivi lokalni razvoj kroz logičke elemente programskog ciklusa?
• Planiranje u praksi – logički sadržaj lokalnog akcionog plana
• Neophodni koraci u izradi lokalnog akcionog plana

Polaznicima je dat zadatak čiji je **cilj osmišljavanje akcionih planova ruralnog razvoja i projektnih ideja**, na osnovu konkretnih potreba u njihovim opštinama i primenom obuke koju su prošli. Zadatke su ocenjivali konsultanti, radi dodele potvrda o završetku obuke. Izvestan broj projektnih ideja koje su se pojavile tokom trening sesija kvalifikovale su se za početno finansiranje u okviru dodele malih grantova (videti odeljak 4.9).

Treninzi su imali nekoliko **pozitivnih ishoda**. Osim jačanja partnerstva među 21 predstavnikom NMRR-a Srbije, obuka je pružila i opsežno znanje o

¹³ Za dodatne informacije, pogledati: http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm.

procedurama i politikama EU u oblasti ruralnog razvoja. Učesnici sada imaju bolje kapacitete za formiranje LAG-ova i osmišljavanje razvojnih projekata na lokalnom nivou. Različita vežbanja sa obuke takođe su proizvela nove projektne ideje ruralnog razvoja na lokalnom, nacionalnom (preko MPŠV-a) i međunarodnom nivou (kroz saradnju sa ruralnim mrežama, posebno u zemljama JIE). Rezultat trening sesije za jačanje kapaciteta takođe predstavlja i izrada predloga projekata, koji će dalje biti istraživani radi potencijalnih budućih mogućnosti za finansiranje iz nacionalnih i/ili drugih izvora.

Eksperti koji su učestvovali u obuci sačinili su izvestan broj sugestija u vezi sa budućom implementacijom programa za ruralni razvoj MPŠV-a:

Jačanje kapaciteta javnih aktera	Razvijanje lokalnih pred-LAG inicijativa	MPŠV i UNDP pomažu ruralno umrežavanje
<ul style="list-style-type: none"> • Obezbeđenje izgradnje kapaciteta putem treninga orijentisanih na metodologije LEADER pristupa i njegovu implementaciju zainteresovanim akterima ruralnog razvoja u Srbiji (osoblje MPŠV-a, istraživači, predstavnici različitih javnih institucija i Mreže za ruralni razvoj Srbije) • Izgradnja komunikacionih kanala i partnerstava lokalnih pilot projekata i zainteresovanih javnih aktera. Ovaj proces pomaže i jednima i drugima, lokalnim i javnim predstavnicima, da međusobno razumeju potrebe i značaj dodatnih ulaganja u implementaciji politike i programa ruralnog razvoja • Studijska poseta jednoj od novih članica EU radi sticanja iskustva o implementaciji programa EU u oblasti ruralnog razvoja u zemljama u tranziciji 	<ul style="list-style-type: none"> • Dalje razvijanje teritorijalne saradnje Mreže za ruralni razvoj Srbije, lokalnih i javnih aktera iz ruralnih područja (npr. saradnja različitih ruralnih područja u Srbiji) • Podsticanje ruralnih inicijativa na poboljšanje lokalnih kapaciteta u oblasti ruralnog razvoja, primenom stečenog znanja o LEADER metodologiji. Mali pilot projekti, tipa LEADER, trebalo bi da se implementiraju u ruralnim područjima Srbije kako bi se testirala primerenost i razvili organizacioni kapaciteti lokalnih ruralnih zajednica. Ovi „projekti za učenje“, uz smernice MPŠV-a i UNDP-a, mogli bi znatno da doprinesu procesu osmišljavanja lokalnih projekata, uz povećano učešće i bolje razumevanje UPC-a. Implementacija ovih projekata za učenje trebalo bi pažljivo da se procenjuje, uz jasnu analizu svih dobiti i rezultata uloženi sredstava 	<ul style="list-style-type: none"> • Umrežavanje na lokalnom nivou (informisanje, učešće, akcija, odlučivanje) • Izgradnja Nacionalne ruralne mreže odozdo-nagore u Srbiji primenom LEADER metodologije • Međunarodno umrežavanje – uspostavljanje saradnje sa međunarodnim i nacionalnim ruralnim mrežama (odozdo-nagore i formalne nacionalne mreže) • Podsticanje prekogranične i saradnje među regionima sa ruralnih područja (JIE, saradnja sa Južnom Evropom)

4.7. Ekspertska obuka u oblasti finansijskog upravljanja

Cilj ove obuke, održane u Novom Sadu 31. marta i 1. aprila 2009, bio je da se korisnici edukuju o osnovama finansijske analize, potrebnim za pokretanje biznisa u kontekstu ruralne ekonomije. Obuku su vodili dr Miloš Todorović i dr Evica Petrović, a obrađene su sledeće teme:

- Šta je to finansijsko planiranje?
- Kako prepoznati potencijalno dobar biznis u ruralnoj ekonomiji?
- Ključni elementi biznis plana
- Kada je i zašto klijentu potreban biznis plan?
- Osnovni elementi biznis analize
- Koje su to najvažnije činjenice pre uzimanja kredita?
- Osnovi finansijske analize u proceni predloga projekata

Prof. Evica Petrović objašnjava važnost ekonomskih analiza u ruralnom razvoju

Polaznici obuke bili su lokalni zainteresovani akteri koji su u prilici da savetuju poljoprivrednike o korišćenju subvencija i kreditnih programa Vlade. Preporučeno je da se ovaj vid obuke šire obezbedi za potencijalne preduzetnike iz marginalizovanih grupa. Postoji nedovoljan pristup informacijama i primerima dobre prakse u oblasti finansijskog planiranja u ruralnim područjima.

Informacije o praktičnim primerima za procenu različitih biznis opcija, unutrašnja stopa povraćaja i čista trenutna vrednost, pomažu učesnicima da shvate kako da ocenjuju i razvijaju svoje ideje.

4.8. Ekspertska obuka o upravljanju projektnim ciklusom

Svrha obuke iz upravljanja projektnim ciklusom bila je informisanje učesnika o ključnim principima i standardima u ovoj oblasti. Učesnici su prošli obuku o primeni procedura za programe finansiranja EU, o upravljanju projektima, rešavanju problema, stvaranju budžeta, i monitoringu rezultata projekta. Fokus ove obuke bio je popunjavanje formulara za predloge projekata CBC inicijativa.

Najviše polaznika treninga Upravljanje projektnim ciklusom bilo je u Irigu

Kao nastavak početne dvodnevne obuke, naknadno je organizovano 25 eksperatskih poseta u svakoj ciljnoj opštini. Kroz male radionice, glavni cilj angažovanja eksperata bio je pružanje daljeg mentorstva zainteresovanim učesnicima o pripremi predloga projekata za CBC. Eksperti su se takođe posvetili i pripremi predloga za uvodne aktivnosti koje bi se finansirale iz malih grantova (pogledati odeljak 4.9). Pored prisustva eksperata na trening sesijama i u individualnim posetama, učesnici su bili ohrabrivani i da im se obrate elektronskom poštom ili telefonom, u vezi sa daljim pitanjima o procesima. Ovakav individualizovni pristup doprineo je kvalitetu predloga projekata koji su bili rezultat obuke.

Broj terenskih dana nije u svim opštinama bio isti, i zavisio je od specifičnih interesovanja i potreba LAG-a. Na primer, opština Irig zatražila je dodatne ekspertske posete zbog povećanog broja zahteva visokomotivisanih učesnika obuke.

Opština	Datumi obuke o UPC-u	Broj učesnika	Broj napisanih predloga projekata	Broj poseta eksperata
Irig	15–16. jan. 2009.	32	4	6
Alibunar	22–23. dec. 2008.	15	3	5 (+ 2 u Lokvama)
Čoka	19–20. jan. 2009.	14	3	3
Mali Idoš	12–13. jan. 2009.	8	2	3
Torak	31 jan. – 1. feb. 2009.	10	2	6

4.9. Podrška lokalnim projektima putem malih grantova

Predlozi projekata procenjeni su od strane Komisije za male grantove, koju su sačinjavali MPŠV, Sekretarijat, UNDP i projektni tim. Mali grant dodeljivan je isključivo za uvodnu aktivnost, dok su celi predlozi projekata podnošeni CBC-u na konkurs. Najviši iznos granta bio je 1.100.000 RSD (11.750 EUR) po opštini, npr. 20% svih raspoloživih sredstava (5.500.000 RSD ili oko 59.000 EUR). U nekim opštinama mali grant podeljen je između dva projekta, ali njihova suma nije smela da premaši 1.100.000 RSD (11.750 EUR)

Kako bi mogao da konkuriše za grant, predlog projekta morao je da bude podnet u EU formatu. Po obavljenoj proceni svakog projekta, Komisija za male grantove dala je detaljne komentare u vezi sa potrebnim izmenama. Predlozi projekata podneti su u maju, a procena je obavljena u junu 2009. godine.

Komisija se sastojala od dva nezavisna tima koji su odvojeno razmatrali predloge projekata:

Prvi tim:

Bojan Đurić, trener, „Mobilis“

Nenad Božanić, konsultant za ruralno planiranje

Suzana Đorđević-Milošević, programski savetnik za ruralni razvoj, UNDP

Drugi tim:

Sladana Milošević, trener, „Mobilis“

Goran Milenković, Mreža za ruralni razvoj

Boban Ilik, sekretar, Stalna radna grupa za ruralni razvoj

Tim za podršku:

Nemanja Despotov, savetnik za ruralni razvoj,

Autonomna Pokrajina Vojvodina

Natalija Bogdanov, savetnik za ruralni razvoj, UNDP

Predrag Marković, koordinator za ruralni razvoj, UNDP

Dosadašnja iskustva pokazala su značajne razlike u NVO sektoru u ovih pet opština, ne samo po broju registrovanih organizacija, već i po nivou iskustva u implementaciji projekata. Jedan od ciljeva ovih grantova bio je povećanje broja NVO koje poseduju ekspertizu za realizaciju sličnih projekata u budućnosti.

U slučaju da je projekat odobren, ali je Komisija smatrala da postoji efikasnija pripremna procedura, proceduru je predlagala podnosiocu dajući mu projekat na dalju doradu. Kasnije je Komisija za male grantove takođe procenjivala i pitanje da li su iznosi budžeta zahtevani za implementaciju pripremnih aktivnosti bili opravdani, zbog čega su budžeti morali da budu što je moguće precizniji. U slučaju da su projekti pokrivali dve opštine, sredstva su dodeljivana onoj opštini u kojoj stanuje većina korisnika. Broj predloga koje je mogao da dostavi pojedini podnosilac nije bio ograničen.

U proceni opravdanosti predloženih pripremnih projektnih aktivnosti korišćeni su sledeći kriterijumi:

a) Zahtevi za predstavnike institucija koje apliciraju za grant:

- NVO je registrovana i ima sedište ili lokalnu kancelariju u jednoj od nabrojanih opština (uz predlog projekta priložiti skeniranu kopiju potvrde o registraciji);
- Obezbeđeno je početno tripartitno partnerstvo sa NVO sektorom, privatnim sektorom i lokalnom samoupravom u jednoj od pet opština (Alibunar, Žitište, Mali Idoš, Čoka i Irig);
- Predložena aktivnost je u skladu sa Opštinskom razvojnom strategijom;

- Aktivnost se jasno može definisati kao međuopštinska i odnosi se na ruralno stanovništvo dve ili više opština;
- Obezbeđeno je minimalno finansijsko učešće u iznosu od najmanje 10% ukupne svote potrebne za implementaciju aktivnosti, ili učešće u vidu dobara ili usluga;
- Sve aktivnosti koje finansira grant biće okončane do 30. septembra 2009. godine; i
- Dodatni poeni mogu se dobiti ukoliko realizacija projektnih aktivnosti uključuje najmanje jednog partnera čije se sedište nalazi van opštine podnosioca predloga projekta. Kao dokaz partnerstva, podnosilac će dostaviti memorandum o razumevanju koji su potpisale obe strane. Takođe, dodatni poeni dobijaju se i sa partnerima koji mogu da dokažu da su prethodno zajednički realizovali projekte. Dodeljeni poeni odražavaće i sledeće: broj partnera i veličinu svake pojedine grupe, nivo učešća partnera i partnerov uticaj na zajednicu. Uspostavljanje partnerstava se toplo preporučuje, ne samo među opštinama, već i unutar jedne opštine.

b) Za grant mogu da konkurišu samo navedene aktivnosti:

- Organizovanje programa obuke, radionica, seminara, eksperatskih poseta i usluga;
- Studijska putovanja koja bi trebalo da zadovolje specifične potrebe organizovanjem poseta uspešnim projektima u Srbiji i u regionu;
Marketing ruralnih proizvoda: aktivnost koja se fokusira na poboljšanje marketinga određenih proizvoda i istovremeno je povezana sa drugim planiranim aktivnostima u predlogu projekta. Primeri aktivnosti koje mogu da utiču na marketing proizvoda ruralne ekonomije:
  - razvoj marketing planova,
  - priprema i proizvodnja promotivnog materijala i reklamiranje,
  - poboljšanje marketinga za proizvode iz Vojvodine (promocija proizvoda u velikim restoranima u Novom Sadu, Beogradu, ili u turističkim mestima u Srbiji), i
  - izložbe, festivali i sajmovi ruralnih proizvoda (tradicionalni prehrambeni proizvodi ili drugi tradicionalni proizvodi iz Vojvodine koje se želi promovisati van regiona).
- Procene, analize, studije, komplet projektne dokumentacije. Aktivnosti čiji je cilj da utvrde koje su informacije/dokumenti potrebni za

finalizaciju predloga projekta. Ovo obuhvata pružanje ekspertske pomoći podnosiocima. Svrha ove aktivnosti jeste poboljšanje kvaliteta usluga i projektne dokumentacije, ako je poboljšanje potrebno;

- Uspostavljanje i razvijanje veza među ruralnim proizvođačima, formiranje mreža proizvođača – na primer proizvođača dekorativnog rastinja, vlasnika smeštajnih kapaciteta u ruralnom turizmu, ili proizvođača tradicionalnih proizvoda;
- Razvoj ruralnog turizma umrežavanjem sa drugim institucijama/organizacijama aktivnim u ovoj oblasti; i
- Štampani materijal čiji je cilj, na primer, podizanje ekološke svesti (informacije o ekološkoj šteti i ekonomskim posledicama koje mogu da nastupe usled neadekvatne primene pesticida, uticaj zagađenja vode na ruralni razvoj, i slično).

Komisija za male grantove bila je ovlašćena da određenoj aktivnosti da prioritet na osnovu njenog značaja za ruralni razvoj u bilo kojoj datoj oblasti.

Na tabeli se nalazi kompletan spisak projektnih aktivnosti koje su primile mali grant. Detaljan opis svakog projekta dat je u sledećem odeljku.

Projektne aktivnosti koje je odobrila Komisija za male grantove				
Opština	Podnosilac	Naziv projekta	Rezime	Iznos granta
Čoka	Centarzaruralni razvoj	Regionalna saradnja kao preduslov razvoja / CRR 2 projekat	Cilj projekta je podsticanje ruralnog turizma u opštinama Čoka i Novi Kneževac. Aktivnosti obuhvataju pripremu i organizovanje kampa za posmatranje i prstenovanje ptica, i izradu i štampanje promotivnog materijala.	498.000 RSD (5.320 EUR)
		Zelena energija Banata	Cilj projekta je promovisanje obnovljivih izvora energije, procena trenutne situacije i podizanje nivoa svesti u javnosti.	774.500 RSD (8.275 EUR)
Irig	Centar za građanske aktivnosti „Akcija”	Osnivanje Škole za proizvodnju suvenira organizovanjem kreativnih radionica	Projekat je pripremna aktivnost za veći projekat koji će doprineti razvoju ruralnog turizma opštine Irig. Cilj mu je obuka osoblja koje će deliti svoje znanje i veštine u proizvodnji suvenira, i na taj način stvoriti uslove za budući rad škole za izradu suvenira sa stalno obučanim instruktorima.	590.000 RSD (6.300 EUR)
	Centar za građanske aktivnosti „Akcija”	Brendiranje regionalnih vina sa geografskim poreklom (južni obronci Fruške Gore)	Projekat je pripremna aktivnost za veći projekat koji će doprineti razvoju ruralnog turizma opštine. Planirane su studijske posete zemljama u regionu radi uspostavljanja saradnje na brendiranju vina koja se lokalno proizvode.	670.000 RSD (7.150 EUR)

Žitište	Ekološko udruženje Torak	Oaza zdravog učenja	Cilj projekta je promovisanje ekoloških i zdravih stilova života. Aktivnosti obuhvataju organizovanje seminara pod nazivom „Zaštita životne sredine“ radi edukacije dece i odraslih, i štampanje edukativno-promotivnog materijala i lifleta kako bi se privukli lokalni učesnici. Takođe, kao sastavni deo promocije zdravih stilova života, i organizovanje jednog kruga „Igara bez granica“ za decu.	1.100.000 RSD (11.750 EUR)
Alibunar	Udruženje građana „LEADER+ Banatski Karlovac“	Podrška ruralnom razvoju opštine Alibunar realizacijom komercijalnog potencijala Deliblatske peščare	Cilj ovog projekta je razvoj Deliblatske peščare. Aktivnosti uključuju održavanje tri radionice (med, lekovito bilje, voće), istraživanje ciljanih tržišta, izradu plana promocije i marketinga ruralnih proizvoda Deliblatske peščare, i razvoj veb-sajta na tri jezika. Studijsko putovanje za predstavnike sve tri grupe (bilje, med, voće) organizovano je u LAG-u u jednoj od zemalja EU koje saraduju sa opštinom Alibunar na realizaciji projekata prekogranične saradnje. Planira se da se 2009. u Deliblatskoj peščari održi festival meda, lekovitog bilja i voća.	1.100.000 RSD (11.750 EUR)

Mali Idoš	Ženski forum Mali Idoš	Za njih – za nas	Cilj projekta je jačanje ljudskih resursa i obrazovnih institucija i relevantnih NVO u Malom Idošu, priprema obrazovnog sistema za uvođenje inkluzivne nastave, i podrška preliminarnim aktivnostima za akreditaciju Centra za diferencijalnu dijagnostiku. Aktivnosti obuhvataju obuku volontera iz NVO sektora, organizovanje studijskog putovanja radi posete obrazovnoj ustanovi koja primenjuje principe inkluzivne nastave, i izradu programa rada Centra za diferencijalnu dijagnostiku u Malom Idošu.	440.000 RSD (4.700 EUR)
Ukupan iznos odobrenih sredstava:				5.172.500 RSD (55.250 EUR)

Budžet

Iznos grantova ograničen je na 500.000 RSD (5.350 EUR) do 1.100.000 RSD (11.800 EUR) po projektu (budžet prikazan u dinarima). Najduži period za implementaciju odobrenih aktivnosti bio je 3 (tri) meseca.

Podnosilac u projektu učestvuje sa 10% budžeta. U slučaju da se ne može obezbediti finansijsko učešće, podnosilac može da učestvuje obezbeđivanjem dobara ili pružanjem usluga. Projekti sa višim stepenom učešća podnosioca bolje će se vrednovati.

Svi troškovi za realizaciju pojedinačnih aktivnosti moraju se opravdati i jasno navesti u PPF aneksu (Aneks budžetu I), uključujući i specifikaciju troškova i detaljan opis aktivnosti. Troškovi koji uključuju najam tehničkog osoblja u toku implementacije (lokalni ekspert) uključiče jasno objašnjenje zašto je određena osoba odabrana za taj zadatak. Putni troškovi za osobe angažovane na projektu prihvataju se samo uz priložene originalne dokumente (priznanice, karte, itd.). Budžet bi trebalo jasno da navede troškove za svaku osobu, kao i broj osoba koje putuju. Dnevnice nisu smatrane opravdanim troškom.

Neopravdani troškovi:

- Troškovi u vezi sa projektima na infrastrukturi;
  - Troškovi nabavke opreme, vozila, poljoprivrednih mašina (automobili, traktori, vozila za specijalnu namenu i sl.);
  - Troškovi koji donose dobit ograničenom broju ljudi, a ne donose je zajednici;
  - Troškovi individualnih putovanja koja ne donose dobit drugim projektnim partnerima ili poljoprivrednicima;
  - Nerealni troškovi prevoza, ukoliko putovanje nije bilo potrebno ili je postojao adekvatniji vid prevoza;
  - Troškovi koji nisu u skladu sa opštinskim ciljevima i strategijama;
  - Svi troškovi napravljeni van vremenskog okvira odobrenog od strane Komisije;
- Troškovi koje bi trebalo da finansiraju opština, Vlada, drugi međunarodni projekat, ili bilo koja druga institucija;

- Troškovi podugovaranja koji povećavaju cenu a ne povećavaju vrednost projekta;
- Isplata dnevnica zaposlenima u opštinskoj upravi ili drugim institucijama, ukoliko je njihovo angažovanje uključeno u projekat i predstavlja deo njihovih svakodnevnih obaveza na poslu; i
- Troškovi izrade predloga projekta.

80% sredstava odobreno je nakon potpisivanja ugovora, a 20% isplaćeno po odobrenju narativnog i finansijskog izveštaja, zajedno sa relevantnim priznanicama.

Izveštavanje

UNDP je zahtevao da se podnesu narativni i finansijski izveštaji u skladu sa unapred određenim formatima.

U slučaju da je projekat uključivao više pratećih aktivnosti, budžet je predstavljao troškove za svaku prateću aktivnost posebno. Na osnovu narativnih i finansijskih izveštaja, rukovodilac projekta mogao je da zatraži evaluaciju ili okončanje projekta, u slučaju da projektni dokument i budžet nisu bili strogo poštovani. Obavljan je i nasumični monitoring.

Opština Alibunar

Broj stanovnika	22.954
Broj naselja	10
Nezaposlenih (ukupno)	21%
Nezaposlenih (žene)	21,5%
Nezaposlenih (muškarci)	20,5

Naziv projekta	Podrška ruralnom razvoju opštine Alibunar realizacijom komercijalnog potencijala Deliblatske peščare
Implementacioni partner	Udruženje građana „LEADER+ Banatski Karlovac“
Iznos granta	1.100.000 RSD (11.750 EUR)

Ovaj projekat obuhvatio je tromesečne pripremne aktivnosti na komercijalizaciji ruralnih proizvoda Deliblatske peščare. Planirana manifestacija „Dani meda, biljaka i voća“ omogućila je procenu komercijalnog potencijala i proizvoda u ovoj oblasti, kako bi se motivisali potencijalni zainteresovani akteri. Cilj ove manifestacije bio je da se promovišu razvoj i korišćenje tradicionalnih proizvoda iz šuma i livada Deliblatske peščare.

Tradicionalni proizvodi Deliblatske peščare uključuju bagremov i livadski med, oko dvadeset vrsta lekovitog bilja i tri vrste šumskih plodova. Trenutni stepen komercijalne proizvodnje još nije postigao zadovoljavajući obim za konkurentnost na tržištu, uprkos obilnoj raspoloživosti. Osim toga, nivo dodatne vrednosti ostaje nizak, pošto ne postoje kapaciteti za prepadu dobara i većina lokalnih proizvoda prodaje se u sirovom stanju. Uprkos tome, ima preduzetnika koji su zainteresovani za investiranje u proizvodne objekte za sve tri klase proizvoda: med, biljke i voće.

Ono što nedostaje jeste početna koncentracija zainteresovanih aktera da se eksploatišu ruralni proizvodi. Trenutni razvoj ovih proizvoda relativno je slabo organizovan. Uglavnom se njime bave ranjive društvene grupe ruralnog stanovništva. Kako bi se podstakao razvoj, potrebno je uključivanje cele lokalne zajednice, lokalne samouprave i eksperata za ovu oblast na implementaciji predloženih pripremnih aktivnosti.

Projekat udruženja "Lider+" imao je za cilj unapređenje prodaje postojećih lokalnih proizvoda. Ova slika je sa jedne od promocija brendiranih lokalnih proizvoda održane 12. jula 2009. godine u Alibunaru

Projektne aktivnosti obuhvatile su:

- Tri radionice o optimalnom korišćenju prirodnih resursa, njihovom očuvanju i prilikama za uvećanje njihove vrednosti preradom;
- Istraživanje ciljnog tržišta, uključujući i krajnje korisnike, distributere i proizvođače meda, biljaka i voća Deliblatske peščare. Istraživanje je zaključilo:
  - očekuje se da će stopa rasta godišnje sadnje lekovitog bilja nastaviti da se povećava, možda brže kako se pre početka same proizvodnje budu sklapali ugovori između prerađivača, izvoznika, novih udruženja poljoprivrednika i zadruga,
  - bagremov med iz Deliblatske peščare izuzetno je pogodan za proces zaštite geografskog porekla, koji bi doneo dugoročnu dobit proizvođačima meda u opštini Alibunar;

- Planove za proizvodnju i marketing ruralnih proizvoda (dodajući vrednost lokalnim proizvodima, posebno kroz kolektivne akcije koje će olakšati pristup tržištima);
- Razvoj internet prezentacije „Deliblatska peščara: ukusi i mirisi“ (na engleskom, srpskom i rumunskom, <http://www.leader.org.rs/>);
- Studijsku posetu LAG-ovima: osam učesnika koji su aktivni u proizvodnji/preradi bilja, meda i voća sastali su se sa grčkim LAG-ovima, koji su već uspostavili saradnju sa opštinom Alibunar; i
- Festival meda, bilja i voća Deliblatske peščare, održan 19. septembra 2009. godine.

Opština Čoka

Broj stanovnika	13.832
Broj naselja	8
Nezaposlenih (ukupno)	17,5%
Nezaposlenih (žene)	18,5%
Nezaposlenih (muškarci)	17,5

Naziv projekta	Regionalna saradnja kao preduslov razvoja: Kamp za posmatranje ptica
Implementacioni partner	Centar za ruralni razvoj, Novi Kneževac
Iznos granta	498.000 RSD (5.320 EUR)

Aktivnosti sprovedene u okviru strategije mikroregionalnog razvoja uključile su analizu kvaliteta životne sredine. Ova studija pokazala je da postoji značajni potencijal za razvoj turizma na bazi bogatstva lokalnog prirodnog okruženja.

Na kampu za posmatranje i obeležavanje ptica svi prisutni su naučili važnost očuvanja životne sredine

Jedan od primera ovog potencijala predstavljaju i staništa ptica u ovom regionu, što predstavlja neiskorišćeni resurs koji bi mogao da bude interesantan za turiste. Projekat je podržao organizovanje kampa za posmatranje i prstenovanje ptica, kao praktičan korak za informisanje lokalnog stanovništva o ovoj turističkoj mogućnosti. Osim teorijske komponente, koja je omogućila da se učesnici kampa upoznaju sa preduslovima za razvoj ruralnog turizma (na primer, smeštaj i ishrana), kamp je takođe obuhvatio i komponentu čiji je cilj bio razvijanje praktičnih veština (kako pokazivati ptice turistima, gde naći različite vrste, gde naći i unajmiti vodiča, u kojim područjima se nalaze poznata ptičja staništa).

Projektne aktivnosti obuhvatile su:

- Izradu i štampanje promotivnog materijala (pripremu materijala koji je podeljen učesnicima kampa); i
- Organizovanje kampa za posmatranje i prstenovanje ptica (uspostavljanje i jačanje saradnje zainteresovanih aktera u regionu, dalje aktivnosti i priprema osnova za ovu vrstu turizma). Kamp je trajao šest dana i imao 31 učesnika.

Naziv projekta	Zelena energija Banata
Implementacioni partner	Centar za ruralni razvoj, Novi Kneževac
Iznos granta	774.500 RSD (8.275 EUR)

Ovaj projekat podržao je korišćenje obnovljivih izvora energije zahvaljujući proceni trenutnih uslova i podizanjem nivoa svesti javnosti, posebno među lokalnim kreatorima politika. Podaci koji su prikupljeni tokom projekta (karakteristike potrošnje energije, baza podataka o potrošnji energije u javnim zgradama, itd.) podržaće odluke o budućim investicijama uštede energije. Osim toga, projekat je takođe informisao poljoprivrednike i preduzetnike o mogućnostima za bolje korišćenje bioenergije i biodizela u ovom delu Banata.

Projektne aktivnosti obuhvatile su:

- Bazu podataka o potrošnji energije u 74 javne zgrade i farme;
- Analizu potrošnje energije (uz utvrđivanje troškova na nivou lokalne zajednice);

- Susrete sa poljoprivrednicima i preduzetnicima radi promovisanja obnovljivih izvora energije i mogućih ušteda. Takođe su sačinjene i dve brošure o korišćenju biomase iz poljoprivrede; i
- Studiju izvodljivosti, uključujući i procenu troškova, za korišćenje obnovljivih izvora energije u javnim zgradama. Svrha ove studije bila je da se među lokalnim donosiocima odluka podigne nivo svesti u vezi sa mogućim uštedama i njihovim efektima.

Opština Irig

Broj stanovnika	12.329
Broj naselja	12
Nezaposlenih (ukupno)	28%
Nezaposlenih (žene)	31,3%
Nezaposlenih (muškarci)	24,7%

Naziv projekta	Osnivanje Škole za proizvodnju suvenira organizovanjem kreativnih radionica
Implementacioni partner	Centar za građanske aktivnosti „Akcija“
Iznos granta	590.000 RSD (6.300 EUR)

Ovaj projekat obezbedio je zainteresovanim polaznicima obuku u proizvodnji suvenira. Krug ljudi veštih u proizvodnji suvenira prvi je korak ka osnivanju škole za proizvodnju suvenira u budućnosti. Pošto opština već ima veliki broj posetilaca, planira se da se suveniri prodaju u školi, a da se prihod koristi za podršku razvoju lokalnog turizma.

Projektne aktivnosti obuhvatile su:

- Posete postojećim objektima za proizvodnju i prodaju suvenira u Bačkom Petrovcu i Sremskim Karlovcima, traganje za primerima dobre prakse i pregovore o ugovorima sa instruktorima;
- Prezentacije koje promovišu obuku i mogućnosti zapošljavanja u proizvodnji suvenira;
- Organizovanje 25 radionica za proizvodnju različitih suvenira, uz delu potvrda polaznicama (njih trinaest); i
- Promociju turističke manifestacije „Pudarski dani“ na nacionalnoj televiziji RTS 1.

Naziv projekta	Studijske posete proizvođačima brendiranih vina sa geografskim poreklom u Sloveniji i Hrvatskoj
Implementacioni partner	Centar za građanske aktivnosti „Akcija“
Iznos granta	670.000 RSD (7.150 EUR)

Ovaj projekat omogućio je učesnicima da dođu do praktičnih saznanja o upravljanju brendovima u vinarstvu. Posete proizvođačima vina u Sloveniji i Hrvatskoj organizovane su zato što su te zemlje uvele brendove vina sa lokalnim poreklom i imaju iskustva u procedurama brendiranja.

Jedna od 25 organizovanih radionica za izradu suvenira u kojoj su učesnici naučili da izrađuju suvenire od kamenčića

Znanje o procedurama brendiranja stečeno za vreme studijskih poseta omogućilo je učesnicima da razmene iskustva sa uspešnijim proizvođačima koji su već ostvarili uspeh u brendiranju lokalnih proizvoda i usluga. Učesnici trenutno rade na brendiranju vina sa južnih obronaka Fruške Gore.

Projektne aktivnosti obuhvatile su:

- Četvorodnevnu posetu vinarijama „Goriška brda“, „Šibau“, „Prinčič“, „Draga coolio“ i „Štekar“ u Sloveniji;
- Jednodnevnu posetu vinariji „Knezović“, Agenciji za regionalni razvoj i opštini Ilok u Hrvatskoj;
- Rad na izradi zajedničkog projekta sa opštinom Ilok u Hrvatskoj i prikupljanje potrebnih podataka. Vinarije u opštini Ilok trenutno su poznatije, a uslovi gajenja grožđa veoma su slični onima u Irigu, pošto oba lokaliteta pripadaju Fruškoj Gori. Stoga će projekat promovisati zajednički razvoj ovog regiona koordinisanim pristupom proizvodnji vina i razmenom iskustava.

Predstavnici opštine Irig tokom posete vinariji „Šibau“ u Sloveniji

Opština Mali Idoš

Broj stanovnika	13.494
Broj naselja	3
Nezaposlenih (ukupno)	26%
Nezaposlenih (žene)	29%
Nezaposlenih (muškarci)	23%

Naziv projekta	Za njih – za nas
Implementacioni partner	Ženski forum Mali Idoš
Iznos granta	440.000 RSD (4.700 EUR)

Ovaj projekat zalaže se za koncept inkluzivnog obrazovanja u Malom Idošu promovisanjem saradnje između nastavnika osnovne škole i stručnjaka koji rade sa decom sa invaliditetom.

U okviru uvodne aktivnosti projekta „Za nas – za njih“, organizovane su obuke koje su se bavile boljom integracijom dece sa invaliditetom u redovno obrazovanje

Projekat takođe promoviše i sprovođenje Strategije za razvoj socijalne zaštite opštine Mali Iđoš, i to ciljeva koji se odnose na mlade, osobe sa invaliditetom i romsko stanovništvo. Specifični cilj predstavlja pokretanje inovativnih usluga za decu sa invaliditetom osnivanjem Diferencijalnog dijagnostičkog centra. Detaljni predlog urađen je zahvaljujući podršci iz projekta „Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža“. Sredstva iz granta korišćena su kao početni novac za pripremu osnivanja Centra.

Projektne aktivnosti obuhvatile su:

- Obuku za sedamnaest nastavnika iz tri osnovne škole o metodima rada u inkluzivnom obrazovanju (usklađivanje sa pojedinačnim potrebama i sposobnostima dece). Predstavljene su sledeće teme:
  - određivanje indeksa,
  - rad sa osobama sa posebnim potrebama u okviru redovne škole, i
  - rad sa osobama sa poremećajima u ponašanju;
- Obuku trinaest NVO volontera za prikupljanje potrebnih podataka za diferencijalnu dijagnostiku;
- Studijsku posetu Budimpešti radi posete obrazovnoj ustanovi koja je primenila principe inkluzivnog obrazovanja. Poseta je omogućila upoznavanje učesnica sa standardima EU u oblasti obrazovanja; i
- Razvoj početnog programa rada za Centar za diferencijalnu dijagnostiku u Malom Iđošu u konsultacijama sa stručnjacima iz specijalnih škola u Novom Sadu i Budimpešti. Međutim, potrebna je dodatna ekspert-ska podrška u operacionalizaciji Centra za diferencijalnu dijagnostiku.

Opština Žitište

Broj stanovnika	20.399
Broj naselja	12
Nezaposlenih (ukupno)	17%
Nezaposlenih (žene)	17,8%
Nezaposlenih (muškarci)	16,2

Naziv projekta	Oaza zdravog učenja
Implementacioni partner	Ekološko udruženje Torak
Iznos granta	1.100.000 RSD (11.750 EUR)

Projekat je podržao pripreme aktivnosti za širu inicijativu, „Oaza zdravog života“, čiji je cilj promovisanje i organizovanje ekološkog školskog dvorišta, kako za obrazovne tako i za rekreativne svrhe.

Događaj „Igre bez granica“ organizovan je 12. septembra 2009. u selu Torak. Takmičarski duh učenika, druženje i radost koju su pokazali govori nam koliko je potrebno zajedništvo u ruralnim oblastima

Projektni pristup zasnovan je na konceptu da su deca i akteri i nosioci ekološke svesti za buduća vremena. Informisanjem dece o zaštiti životne sredine, očekuje se da će oni informisati svoje porodice i zalagati se za ovu tematiku u zajednici.

Umesto da se fokusira isključivo na obrazovanje putem radionica, projekat je pokazao praktične primere i uključio učesnike u javni hepening velikih razmera – „Igre bez granica“. Sa 10 igara i 233 učenika, manifestacija je celoj zajednici pokazala značaj zdravog života i ukazala na problematiku životne sredine.

Projektne aktivnosti obuhvatile su:

- Seminar pod nazivom „Zaštita životne sredine“ za pedeset učesnika;
- Edukativne radionice za decu pod nazivom „Zašto je ekologija važna“;
- Studijsku posetu članova i članica LAG-a ekološkom kampu Fruška Gora, radi razmatranja mogućnosti za osnivanje sličnog kampa u Žitištu; i
- Organizaciju „Igara bez granica“, koje su održane 12. septembra 2009. godine, u cilju promocije zdravih stilova života i povratka prirodi. Učenici iz svih škola u opštini učestvovali su u manifestaciji, u pratnji svojih nastavnika. Svaka ekipa imala je 24 člana (22 učenika i dva nastavnika). Ukupno, u Igrama je učestvovalo 233 učenika, kao i 22 nastavnika i četvoro gostiju iz NVO i opština iz Rumunije.

Naslov

Jačanje ruralnog socijalnog kapitala i mreža

Autor

Džastin Suni

Izdanje

Prvo

Izdavač

UNDP Srbija, Sektor za inkluzivni razvoj

Prevod

Vera Knežević

Lektura i korektura

Ivanka Andrejević

Dizajn

Olivera Batajić Sretenović

Štampa

Stylos d.o.o. – Novi Sad, Srbija

Tiraž

500

Objavljeno u Beogradu, 2009.

ISBN: 978-86-7728-118-2

Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) je globalna mreža Ujedinjenih nacija, koja zagovara promene i povezuje zemlje širom sveta sa znanjem, iskustvom i resursima neophodnim da se ljudima obezbedi bolji život.

Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji predstavljaju mišljenja autora i ne moraju neophodno predstavljati i mišljenja Ujedinjenih nacija, uključujući Program Ujedinjenih nacija za razvoj, ili država članica.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

631 (497.11)
352.07 (497.11)
314.93 (497.11)

СУНИ, Џастин, 1980–

Јачање ruralnog socijalnog kapitala i mreža / [Džastin Suni ; prevod Vera Knežević]. – 1. izd. – Београд : UNDP Србија, Centar za inkluzivni razvoj, 2009 (Novi Sad : Stylos). – 70 str. : ilustr. ; 24 cm

Izv. stv. nasl.: Strengthening Rural Social Capital and Network. – Podatak o autoru preuzet iz kolofona. – Tiraž 500. – Str. 7–14 : Predgovor / Rini Reza ... [et al.]. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7728-118-2

а) Рурални развој – Србија б) Локална самоуправа – Србија в) Србија – Сеоско становништво
COBISS.SR-ID 171338764